

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Агрономічний факультет
Спеціальність 201 «Агрономія»
Освітньо-професійна програма «Агрономія»

«Допускається до захисту»
Завідувач кафедри рослинництва
д. с.-г. н., професор

_____ Олександр ЦИЛЮРИК

«_____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Магістр» на тему:
ВПЛИВ МІКРОЕЛЕМЕНІВ НА РІСТ ТА РОЗВИТОК РОСЛИН ГОРОХУ
В УМОВАХ ГОСПОДАРСТВА «ФІЗИЧНА ОСОБА ПІДПРИЄМЕЦЬ
ПОГОРЄЛОВ В.В.» СИНЕЛЬНИКІВСЬКОГО РАЙОНУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Здобувач: _____ Володимир СИТНИК

Керівник кваліфікаційної роботи
к. с.-г. н., доцент _____ Наталія НОЗДРІНА

Дніпро – 2024

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Агрономічний факультет
Кафедра рослинництва
Спеціальність 201 «Агрономія»
Освітньо-професійна програма «Агрономія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри рослинництва
д. с.-г. н., професор

_____ Олександр ЦИЛЮРИК
«_____» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи здобувачу
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Ситнику Володимирі Євгеновичу

1. Тема роботи: ***Вплив мікроелементів на ріст та розвиток рослин гороху в умовах господарства «фізична особа підприємець ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області***
2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи на кафедру 01.12.2024 р.
3. Вихідні дані для роботи:
 - с.-г. підприємство фізична особа підприємець «ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області
 - сільськогосподарська культура – горох
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)
 - Вивчити вплив сучасних мікродобрив на удобрення посівів гороху:
 - з'ясувати особливості росту та розвитку гороху за умов використання мікродобрив;
 - визначити врожайність зерна гороху під впливом мікродобрив;
 - провести оцінку економічної доцільності застосування мікродобрив.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
 - таблиці структури посівних площ у господарстві;
 - аналізи охорони праці у господарстві;

- таблиці економічної ефективності виробництва гороху.

6. Дата видачі завдання: « ____ » _____ 20__ р.

Керівник
кваліфікаційної роботи _____ Наталія НОЗДРІНА

Завдання прийняв
до виконання _____ Володимир СИТНИК

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Огляд літератури	09.09.2024 – 27.09.2024	виконано
2	Об'єкт, предмет та умови проведення досліджень	30.09.2024 – 07.10.2024	виконано
3	Методика та результати проведення досліджень	08.10.2024 – 30.10.2024	виконано
4	Економічна оцінка	31.10.2024 – 07.11.2024	виконано
5	Охорона праці	08.11.2024 – 14.11.2024	виконано
6	Оформлення роботи, висновки і рекомендації виробництву	15.11.2024 – 21.11.2024	виконано

Здобувач _____ Володимир СИТНИК

Керівник
кваліфікаційної роботи _____ Наталія НОЗДРІНА

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД.....	7
1.1. Горох – основна зернобобова культура.....	7
1.2. Значення мікроелементів в технології вирощування гороху.....	10
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ГОСПОДАРСТВА ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.»...14	
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА В ДОСЛІДАХ НА ГОРОСІ.....	20
РОЗДІЛ 4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДІВ.....	30
4.1 Забур'яненість гороху залежно від внесення мікродобрих.....	30
4.2. Ріст й розвиток гороху залежно від внесення мікродобрих.....	34
4.3 Урожайність гороху залежно від внесення мікродобрих.....	39
РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ВИКОРИСТАННЯ МІКРОЕЛЕМЕНТІВ НА ГОРОСІ.....	43
РОЗДІЛ 6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	48
6.1 Стан охорони праці в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області.....	48
6.2 Виробничий травматизм в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.».....	50
6.3 Забезпечення безпеки при внесенні мікроелементів	52
6.4 Поліпшення умов праці в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.».....	53
6.5 Охорона праці при надзвичайних ситуаціях.....	55
Висновки.....	58
Рекомендації.....	61
Література.....	62

Тема роботи: Вплив мікроелементів на ріст та розвиток рослин гороху в умовах господарства «фізична особа підприємець ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області

Об'єкт дослідження: динаміка росту і розвитку гороху при дії мікроелементів та формування урожаю зерна гороху.

Предмет дослідження: горох за дії мікроелентів

Мета і завдання дослідження: встановити вплив мікроелементів на ріст і розвиток гороху та формування урожаю і економічної ефективності його вирощування.

Сучасні підходи до удобрення гороху зосереджені на вдосконаленні раціонального використання доз та способів застосування мікродобрих, враховуючи зміни кліматичних умов, зростання цін на добрива, особливо мінеральні, та енергоресурси, а також впровадження новітніх форм мікродобрих для вирощування цієї культури. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення детальних досліджень, спрямованих на оцінку ефективності мікродобрих, зокрема їх впливу на ріст і розвиток рослин, а також на підвищення врожайності гороху.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 6-ти розділів, висновків, рекомендацій і літератури. Текст викладено на шестидесяти восьми сторінках, він містить 8 таблиць та 3 рисунки. Перелік літератури містить 70 найменувань.

У дослідженні висвітлено вплив мікродобрих на ріст і розвиток гороху, формування його врожайності та економічну доцільність вирощування.

Робота слугує основою для розкриття ключових ефектів мікродобрих на процеси росту, розвиток рослин і забезпечення формування врожаю зерна.

Ключові слова: мікроелементи, мікродобрива, горох, урожайність, економіка, охорона праці.

ВСТУП

Сучасні підходи до удобрення гороху зосереджені на вдосконаленні раціонального використання доз та способів застосування мікродобрів, враховуючи зміни кліматичних умов, зростання цін на добрива, особливо мінеральні, та енергоресурси, а також впровадження новітніх форм мікродобрів для вирощування цієї культури. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення детальних досліджень, спрямованих на оцінку ефективності мікродобрів, зокрема їх впливу на ріст і розвиток рослин, а також на підвищення врожайності зерна гороху.

Мета й завдання дослідження: встановити вплив мікроелементів на ріст і розвиток гороху та формування урожаю і економічної ефективності його вирощування.

Методи дослідження. Польові дослідження охоплювали вивчення росту, розвитку рослин соняшнику та їх продуктивності; застосування математико-статистичних методів для оцінки достовірності отриманих експериментальних даних; а також розрахунковий підхід для визначення економічної ефективності використання мікродобрів у посівах гороху.

Об'єкт дослідження – ріст та розвиток рослин гороху під впливом мікродобрів, а також встановлено їхній вплив на формування врожайності зерна.

Предмет дослідження – горох за дії мікроелентів.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше проведено комплексне дослідження впливу мікродобрів на процеси росту, розвиток рослин гороху, формування урожаю та економічну ефективність його вирощування в умовах Степу України.

Практичне значення одержаних результатів. Встановлені оптимальні дози мікродобрів, рекомендовані для забезпечення ефективного росту та розвитку рослин гороху з метою підвищення врожайності зерна в господарствах різних форм землекористування Степу України за умов кліматичних змін. Використання цих мікродобрів сприятиме збільшенню валового виробництва гороху та розширенню можливостей експорту зерна на міжнародний ринок.

Особистий внесок здобувача. Здобувач вищої освіти спільно з науковим керівником розробив схему досліджень і експериментальний план. Самостійно проведено експериментальні роботи, виконано теоретичні обґрунтування, узагальнено результати досліджень, сформульовано висновки, здійснено виробничу апробацію отриманих даних та проведено аналіз літературних джерел.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 6-ти розділів, висновків, рекомендацій і літератури. Текст викладено на шестидесяти восьми сторінках, він містить 8 таблиць та 3 рисунки. Перелік літератури містить 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

1.1. Горох – основна зернобобова культура

Горох (*Pisum sativum* L.) є однією з найважливіших культур у світовому землеробстві завдяки своїм універсальним властивостям і широкому застосуванню. Високий вміст білка, вітамінів і мікроелементів у зерні забезпечує його популярність як у харчовій, так і кормовій галузях. Горох також відіграє значну роль у підтримці родючості ґрунту завдяки його здатності до фіксації атмосферного азоту.

Зростаюча увага до екологічної стійкості сільського господарства зумовлює підвищення інтересу до зернобобових культур, серед яких горох займає провідне місце. Крім того, попит на цю культуру стрімко зростає через її роль у формуванні здорового харчування, адже зерно гороху є джерелом повноцінного білка, який може слугувати альтернативою білкам тваринного походження.

Горох є однією з найдавніших культур, вирощуваних людиною. Його використання сягає періоду неоліту, що підтверджується археологічними знахідками на території Середземномор'я та Близького Сходу. Перші згадки про горох датуються понад 8000 років тому. Вважається, що культура виникла в районах сучасних Туреччини, Ірану та Сирії, звідки поширилася по Європі та Азії.

Нині горох вирощують у понад 90 країнах світу. До найбільших виробників належать Канада, Китай, Індія, а також Україна. В Україні горох є традиційною культурою, яка найбільше поширена у Степу, Лісостепу та Поліссі. Зокрема, регіони з помірним кліматом забезпечують найбільш сприятливі умови для отримання високих врожаїв цієї культури [1-4].

Горох є однорічною рослиною родини бобових (Fabaceae). Його стрижнева коренева система добре проникає в глибокі шари ґрунту, що забезпечує рослину вологою та поживними речовинами навіть за

несприятливих погодних умов. Стебло культури буває прямостоячим або витким, а висота рослини залежить від сорту й може сягати від 50 до 200 см.

Листя складноперисте, що сприяє ефективному фотосинтезу, а квітки білого, рожевого або фіолетового кольору зібрані у суцвіття китиці. Плід – багатонасінний біб, що містить 4–10 насінин різної форми й розміру. Горох демонструє високу пластичність, добре адаптуючись до різних ґрунтово-кліматичних умов, що робить його універсальною культурою для вирощування [5-8].

Горох є стратегічно важливою культурою, яка поєднує високу харчову, кормову та промислову цінність. Зерно гороху містить 20–30% білка, багатого на незамінні амінокислоти, включаючи лізин і триптофан. Воно також є джерелом вуглеводів (40–50%), жирів (2–5%), вітамінів групи В, каротину та аскорбінової кислоти.

Важливим є використання гороху в харчовій промисловості. Він входить до складу супів, консервів, пюре, каш і борошна. У тваринництві горох є базою для виробництва високобілкових комбікормів, що значно підвищують продуктивність худоби. Зелена маса рослини також використовується для заготівлі сінажу [9-12].

Горох виконує важливу агроєкологічну функцію, збагачуючи ґрунт азотом за рахунок симбіозу з бульбочковими бактеріями (*Rhizobium*). За сезон горох здатний фіксувати до 120 кг/га азоту, що дозволяє скоротити використання мінеральних добрив. Післяжнивні залишки рослин покращують структуру ґрунту, збагачуючи його органічними речовинами [13, 14].

Культура також сприяє покращенню фізико-хімічних властивостей ґрунту, забезпечуючи зниження його ерозії. Включення гороху в сівозміну підвищує врожайність наступних культур, зокрема пшениці, на 20–25%. Таким чином, горох є невід’ємною частиною екологічно сталого землеробства [15, 16].

Для досягнення високої продуктивності гороху необхідно дотримуватися певних технологічних прийомів:

1. Вибір сорту. Правильний вибір сорту з урахуванням кліматичних умов і рівня родючості ґрунту забезпечує основу для отримання високих урожаїв.
2. Обробка насіння. Перед посівом насіння обробляють інокулянтами для покращення азотфіксації та протруйниками для захисту від хвороб.
3. Оптимальні строки посіву. Посів проводять у ранні строки, коли температура ґрунту досягає 5–8°C. Це сприяє дружньому проростанню та зменшує ризик ураження хворобами [17, 18].
4. Система удобрення. Горох потребує внесення фосфорно-калійних добрив, а також мікродобрив, таких як молібден і бор, які сприяють росту та розвитку рослин.

Урожайність гороху залежить від агрокліматичних умов, вибору сорту й технології вирощування. У середньому вона становить 2,5–3,5 т/га, але при інтенсивних технологіях може досягати 4,5–5,0 т/га.

Економічна ефективність вирощування гороху визначається його низькими потребами в азотних добривах і високою реалізаційною ціною зерна. Високий вміст білка робить горох затребуваним на експортному ринку, що сприяє розширенню його виробництва [19, 20].

Горох є незамінною культурою як у харчовій промисловості, так і в агроекологічних системах. Його вирощування сприяє підвищенню родючості ґрунтів, стабільності сільськогосподарського виробництва та розширенню експортного потенціалу України.

1.2. Значення мікроелементів в технології вирощування гороху

Горох (*Pisum sativum* L.) є важливою зернобобовою культурою, яка забезпечує високоякісний білок для харчування людини та тварин. Крім того, ця культура відіграє ключову роль у збагаченні ґрунту азотом через симбіоз із бульбочковими бактеріями. Проте для досягнення максимального потенціалу врожайності гороху необхідне оптимальне забезпечення рослин елементами живлення, зокрема мікроелементами. Їх недостатність може знизити ефективність азотфіксації, стійкість до стресів і якість насіння. У цьому контексті мікроелементи, такі як молібден, бор, цинк, марганець і кобальт, відіграють особливу роль у фізіологічних процесах та впливають на технологію вирощування гороху.

Роль мікроелементів у фізіології гороху:

1. Молібден (Mo) є критично важливим для азотфіксації, оскільки входить до складу ферменту нітрогенази, яка каталізує перетворення атмосферного азоту на амоній. Цей процес є основою живлення гороху азотом, що знижує потребу у внесенні азотних добрив. Дефіцит молібдену проявляється у формі затримки росту рослин, жовтінні листя та низькій активності бульбочкових бактерій.

Практичні аспекти: внесення молібденовмісних мікродобрив у передпосівну обробку насіння чи у фазі 2–3 справжніх листків сприяє покращенню активності симбіотичних бактерій, що підтверджується збільшенням врожайності на 15–20% [21].

2. Бор (B) необхідний для поділу клітин, формування пилкових трубок і функціонування флоєми. Він також сприяє покращенню запилення, що особливо важливо для формування великої кількості стручків і насіння. Бор бере участь у транспорті цукрів, що забезпечує рівномірний розвиток молодих органів рослини.

Недостатність бору: проявляється у вигляді порушення цвітіння, зниження кількості стручків і їх деформації.

Практичне застосування: обприскування борвмісними добривами у фазі бутонізації дозволяє збільшити кількість зав'язей на 10–15% [22].

3. Цинк (Zn) відповідає за синтез ауксинів – гормонів росту, які стимулюють подовження клітин і формування кореневої системи. Крім того, цинк регулює ферментативні процеси, що сприяють захисту рослин від окислювального стресу.

Позитивний вплив цинку: спостерігається у покращенні стійкості до посухи, яка є частим фактором ризику в регіонах вирощування гороху. У досліджах внесення цинку підвищувало врожайність на 12% у посушливих умовах [23]

Практика: застосування цинкових добрив у складі комплексних препаратів забезпечує кращу ефективність порівняно з роздільним внесенням.

4. Марганець (Mn) відіграє ключову роль у фотосинтезі, будучи компонентом ферментів, що забезпечують транспорт електронів у хлоропластах. Це підвищує ефективність перетворення сонячної енергії на органічну речовину. Крім того, марганець бере участь у метаболізмі азоту, що особливо важливо для гороху як азотфіксуючої культури.

Дефіцит марганцю: знижує інтенсивність фотосинтезу, викликає хлороз на молодих листках і порушує розвиток кореневої системи.

Рекомендації: обробка насіння марганцевими добривами та позакореневе підживлення у фазі активного росту дозволяє значно підвищити продуктивність гороху [24]

5. Кобальт (Co) є важливим для життєдіяльності азотфіксуючих бактерій. Він входить до складу ферментів, які каталізують реакції зв'язування атмосферного азоту. Також кобальт регулює процеси обміну вуглеводів у рослинах, що впливає на якість і кількість насіння.

Дослідження: за умов дефіциту кобальту спостерігається зменшення маси бульбочок на коренях, а врожайність знижується на 15–25% порівняно з контрольними варіантами [25]

Практика: застосування кобальтовмісних добрив рекомендується на ґрунтах із низьким вмістом цього елементу, особливо у поєднанні з молібденом.

Вплив мікроелементів на продуктивність гороху. Мікроелементи впливають на врожайність гороху як прямо, так і через опосередковані механізми, пов'язані з поліпшенням фізіологічного стану рослин. Наприклад, застосування комплексного мікродобрива із вмістом бору, молібдену та цинку дозволяє підвищити врожайність гороху на 18–22% та збільшити вміст білка на 1,5–2% [26].

Технологічні аспекти застосування:

1. Локальне внесення: передпосівна обробка насіння розчинами мікродобрив покращує стартовий ріст і сприяє формуванню потужної кореневої системи.
2. Листкове підживлення: обприскування у фазі бутонізації забезпечує рослини необхідними елементами у критичний період формування стручків.
3. Хелатна форма мікроелементів: дозволяє забезпечити швидке і повне засвоєння речовин рослиною.

Серед усіх мікроелементів найважливішими для гороху є молібден (Mo), бор (B), цинк (Zn), марганець (Mn) та кобальт (Co). Їх значення у технології вирощування гороху визнано, але потребує подальшого вивчення для розробки більш ефективних агрономічних практик.

Подальше вивчення використання мікроелементів у технології вирощування гороху має стратегічне значення для підвищення продуктивності цієї культури. Це пов'язано з такими причинами:

Ефективність азотфіксації: Мікроелементи, зокрема молібден і кобальт, сприяють підвищенню активності бульбочкових бактерій, що зменшує потребу у мінеральних азотних добривах.

Якість урожаю: Бор і цинк впливають на формування повноцінних стручків і вміст білка в насінні.

Стійкість до стресів: Цинк і марганець підвищують стійкість рослин до окислювального стресу, посухи та несприятливих умов вирощування [27].

Науковцям слід приділяти більше уваги взаємодії мікроелементів із фізіологічними процесами гороху, а також їх взаємозалежності з макроелементами в умовах змінного клімату. Дослідження оптимальних доз, строків і способів внесення мікроелементів забезпечать суттєвий прогрес у розробці екологічно безпечних і економічно вигідних технологій вирощування гороху.

РОЗДІЛ 2

УМОВИ ГОСПОДАРСТВА ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.»

ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.», розташоване у Синельниківському районі Дніпропетровської області, є яскравим прикладом успішного аграрного

підприємства, яке застосовує сучасні методи ведення сільського господарства для забезпечення високої врожайності та економічної стабільності. Умови господарства ФОП «ПОГОРЕЛОВА В.В. обумовлені кількома ключовими факторами: географічним положенням, кліматичними умовами, ґрунтовими ресурсами, виробничою інфраструктурою та технологічними процесами.

Господарство ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.» у Синельниківському районі Дніпропетровської області є одним із прогресивних фермерських господарств Синельниківського району, відомого своєю високою аграрною активністю. Господарство спеціалізується на вирощуванні різних видів зернових, технічних і бобових культур, які є основою аграрного виробництва Дніпропетровської області. Завдяки впровадженню сучасних технологій, адаптації до природних умов регіону та орієнтації на ринок, підприємство демонструє стабільний розвиток та конкурентоспроможність.

Кліматичні умови. Синельниківський район належить до степової природної зони, яка характеризується специфічними кліматичними особливостями.

1. Температурний режим:

Річна середньорічна температура коливається від $+8^{\circ}\text{C}$ до $+9^{\circ}\text{C}$, що створює оптимальні умови для вирощування теплолюбних і посухостійких культур. Літо, зазвичай, тривале та спекотне із середньою температурою $+21\ldots+23^{\circ}\text{C}$, що забезпечує швидкий розвиток культур у вегетаційний період. Зима м'яка, зі слабкими морозами, що дозволяє уникнути значного пошкодження озимих культур [28-31].

2. Кількість опадів:

На рік випадає 400–450 мм опадів. Близько 60–70% опадів припадає на весняно-літній період, що є критичним для активної вегетації рослин. Проте часті посухи вимагають ефективних систем управління вологою, таких як мульчування ґрунту, застосування зрошення та посіви стійких сортів [32-35].

3. Вітровий режим і ризики:

Район часто піддається вітровій ерозії, особливо у весняний період. Це потребує захисних агротехнічних заходів, зокрема створення полезахисних лісосмуг і використання мінімальної обробки ґрунту.

Кліматичні умови району сприятливі для вирощування зернових і технічних культур, таких як пшениця, соняшник, ріпак, а також посухостійких культур, як-от горох і кукурудза.

У 2024 році погодні умови в Синельниківському районі Дніпропетровської області, де розташоване господарство ФОП «ПОГОРСЛОВ В.В.», характеризувалися значними відхиленнями від середньорічних показників, що вплинуло на аграрний сезон. Весна почалася з незначних опадів і періодичних заморозків, які затримали посівну кампанію. Літо супроводжувалося підвищенням температури до +35 °С, що створило ризики для посівів через посуху. У серпні випала обмежена кількість опадів, що трохи полегшило ситуацію, однак загалом рівень ґрунтової вологи залишався нижчим за норму.

Осінь 2024 року була теплою та сухою, що сприяло збиранню врожаю, але водночас недостатня кількість опадів вплинула на запаси вологи для озимих культур. Середньодобова температура у жовтні залишалася вище середньої багаторічної, що позитивно позначилося на сходах озимих зернових культур.

Ґрунти. Ґрунтовий покрив господарства переважно представлений чорноземами звичайними, які вважаються одним із найродючіших типів ґрунтів у світі.

1. Характеристики чорноземів:

- Вміст гумусу: 4–5%, що сприяє високій продуктивності культур.
- Глибокий орний шар, багатий на макро- та мікроелементи (азот, фосфор, калій), забезпечує стабільний ріст рослин.
- Нейтральна реакція ґрунтового середовища (рН 6.5–7.5) створює ідеальні умови для більшості сільськогосподарських культур.

Таблиця агрохімічного аналізу ґрунту (чорнозем звичайний), що характерний для ФОП «ПОГОРЄЛОВА В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз ґрунту у ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району
Дніпропетровської області

Параметр	Значення
Тип ґрунту	Чорнозем звичайний
Глибина орного шару	25-35 см
Щільність ґрунту	1.1-1.25 г/см ³
Вміст гумусу	4-6%
Кислотність (pH)	6.5-7.0
Вміст азоту (N)	0.12-0.15 г/кг
Вміст фосфору (P)	45-60 мг/кг
Вміст калію (K)	300-400 мг/кг
Мікроелементи (Mg, Ca, S, B, Fe)	У нормі для чорноземів (потрібно вказати точні значення для кожного елементу)
Вологість ґрунту	90-150 мм (продуктивна волога)
Механічний склад ґрунту	Переважаання дрібнозернистих частинок (глина, супісок, пісок)
Забрудненість важкими металами	У межах норми для сільськогосподарських ґрунтів
Вміст пестицидів	В межах норм, відповідно до вимог агротехніки

2. Виклики для ґрунтів:

Незважаючи на високу природну родючість, систематична експлуатація землі вимагає підтримання її продуктивності через внесення органічних і мінеральних добрив. Зменшення вмісту гумусу через інтенсивний обробіток та ерозійні процеси є основною проблемою.

3. Агротехнічні рішення:

ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» практикує внесення органічних добрив, застосування сидератів і мінімальний обробіток ґрунту для збереження його структури та родючості.

Розвиток господарства. ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» є одним із господарств, яке активно впроваджує новітні технології та адаптується до змін аграрного ринку.

1. Інфраструктура та техніка:

Господарство володіє сучасною матеріально-технічною базою, яка включає трактори, комбайни, сівалки, обприскувачі тощо. Це дозволяє ефективно виконувати всі технологічні операції, знижуючи витрати на виробництво.

2. Інновації:

Впровадження точного землеробства, моніторинг врожайності за допомогою GPS-технологій і дронів, а також використання енергоощадних систем поливу є основою для підвищення продуктивності та рентабельності господарства.

3. Кадровий склад:

У господарстві працюють кваліфіковані спеціалісти, які займаються плануванням, вирощуванням культур, захистом рослин і аналізом ефективності агротехнічних заходів.

Площі посіву сільськогосподарських культур.

Господарство обробляє значні площі орних земель, які використовуються для вирощування різноманітних культур:

1. Зернові культури:

Озима пшениця займає провідні позиції за площею посівів. Завдяки високій урожайності та стабільному попиту вона забезпечує основну частку доходу господарства. Також вирощується ячмінь та кукурудза на зерно.

2. Бобові культури:

Горох є важливим компонентом у сівозміні завдяки його здатності збагачувати ґрунт азотом. Соя використовується як високобілкова культура.

Технічні культури:

Соняшник вирощується на значних площах через його високу рентабельність і адаптованість до посушливих умов. Ріпак займає частину площ як перспективна олійна культура.

4. Кормові культури:

Кукурудза на силос і багаторічні трави забезпечують кормову базу для тваринництва, яке господарство також планує розвивати.

Сучасні тенденції та перспективи ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» активно орієнтується на майбутнє, впроваджуючи сучасні агротехнології:

1. Ефективне використання ресурсів:

Господарство вдосконалює систему зрошення, що дозволить зменшити залежність від погодних умов.

2. Збереження ґрунтової родючості:

Мінімальний обробіток ґрунту, внесення сидератів і раціональне використання добрив є важливими елементами стратегії збереження ґрунтів.

3. Диверсифікація виробництва:

Планується розширення спектра вирощуваних культур, зокрема нішевих, таких як нут і льон [37-42].

4. Розвиток органічного землеробства:

У перспективі господарство розглядає можливість сертифікації частини своїх земель для вирощування органічної продукції.

Посівні площі наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Посівні площі та співвідношення земель ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області у 2024 році.

Угіддя	Площа, га	Відсоток від	Відсоток від
--------	-----------	--------------	--------------

		загальної території, %	ріллі, %
Уся територія	950.0	100.0	-
Рілля	950.0	100.0	100.0
Ліси та чагарники	3.0	0.32	0.32
Будівлі, водойми, дороги	5.0	0.53	0.53
Багаторічні плодові та ягідники	2.0	0.21	0.21
Луки та пасовища	5.0	0.53	0.53
Зернові та зернобобові	400.0	42.1	42.1
Технічні культури (соняшник)	250.0	26.3	26.3
Горох	150.0	15.8	15.8
Рослинництво: площі культур і їх урожайність			
Пшениця озима	300.0	45.0	
Кукурудза	150.0	80.0	
Ячмінь	100.0	35.0	
Соняшник	250.0	25.0	
Горох	150.0	30.0	

Інші показники

- Продуктивність праці: 152781.1 грн./прац.
- Рентабельність: 79.0 %

ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» є зразковим фермерським господарством, яке активно розвивається, враховуючи сучасні виклики аграрної галузі. Завдяки багатому досвіду, природним ресурсам і ефективному менеджменту, господарство має значний потенціал для подальшого зростання, впровадження інновацій та зміцнення своїх позицій на аграрному ринку України.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА В ДОСЛІДАХ НА ГОРОСІ

Польове дослідження було проведене у 2024 році на ґрунтах ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.», розташованого в Синельниківському районі Дніпропетровської області. На одній із експериментальних ділянок, призначених для вирощування гороху, здійснювалися всебічні дослідження, метою яких було оцінити вплив різних видів мікродобрив на продуктивність та якісні характеристики зерна цієї культури.

У межах однофакторного експерименту досліджувалися особливості росту, розвитку та продуктивності гороху під впливом застосування мікродобрив.

Дослідження виконували відповідно до загальноприйнятих наукових методик, зокрема методики Б. А. Доспехова та рекомендацій інших науково-дослідних установ [43-53].

Польові експерименти, спрямовані на оцінку впливу мікродобрив на врожайність гороху сорту Грегор, проводилися за такою схемою:

1. Без внесення мікродобрив (**контроль**);
2. **Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ** – 1,5 л/га (Мінераліс, Україна);
3. **RougeVert Аміно Старт** – 1,0 л/га (Франція);
4. **АВАНГАРД Р Бобові** – 2,0 л/га (Укравіт, Україна);
5. **Хімік БорМолібден** - 1,0 л/га (СНІМІС Україна);
6. **DEFENDA Бор** – 1,0 л/га. (DEFENDA, Україна);
7. **Оракул мультикомплекс** – 1,5 л/га (Долина, Україна);
8. **БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами** -1,0 л/га (Leaf Forte, Україна).

Препарати вносили в фазі бутонізації початку цвітіння гороху. В фазі 5-6 листків гороху вносили Базагран 2,5 л/га, який знищував бур'яни на момент внесення гербіциду. Під час подальшого росту рослин гороху з'являлися інші

бур'яни, кількість яких багато в чому залежала від розвитку рослин гороху під дією добрив і мікроелементів.

Сорт гороху ГРЕГОР належить до луцильного типу та відзначається високими показниками продуктивності й якості зерна. Рослини цього сорту мають середню висоту, яка зазвичай становить 65–80 см, що забезпечує їх компактність і зручність під час збирання. Листя світло-зеленого кольору, із добре розвиненими прилистками, які сприяють збереженню вологи в посівах. Суцвіття представлені білими квітками, які розташовуються поодинокі або парами.

Грегор є ранньостиглим сортом із вегетаційним періодом 75–85 днів. Він демонструє високу стійкість до вилягання, що дозволяє уникнути втрат врожаю та полегшує збирання. Цей сорт добре адаптований до умов степової зони України, зокрема до посушливих умов. Потенціал його врожайності сягає 3,0–4,5 т/га, залежно від рівня агротехнічного забезпечення. Зерно сорту Грегор характеризується великим розміром, округлою формою та високим вмістом білка, який становить 20–24%. Завдяки цьому сорт є цінним як для продовольчого використання, так і для кормової бази.

Сорт також демонструє помірну стійкість до основних захворювань, таких як кореневі гнилі, аскохітоз і пероноспороз, що дозволяє знизити втрати врожаю. Для досягнення найкращих результатів при вирощуванні рекомендується висівати 1,0–1,2 млн схожих насінин на гектар, а також застосовувати комплексні добрива, включаючи мікродобрива, що сприяють підвищенню врожайності та поліпшенню якісних показників зерна. Сорт Грегор успішно вирощується навіть за умов мінімальної обробки ґрунту, що робить його універсальним і привабливим для аграрного виробництва.

Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – це сучасне рідке комплексне мікродобриво, розроблене для покращення живлення рослин за рахунок вмісту бору та інших мікроелементів (МЕ). Цей продукт забезпечує збалансоване живлення культур на різних етапах їхнього росту й розвитку, сприяє

підвищенню врожайності, поліпшенню якості продукції та стійкості рослин до стресових умов.

До складу добрива входить бор у легкозасвоюваній формі, який бере участь у синтезі нуклеїнових кислот, формуванні клітинних стінок, транспортуванні цукрів і поліпшенні процесів цвітіння та плодоношення. Крім того, додаткові мікроелементи в складі добрива, такі як цинк, мідь, марганець або залізо, забезпечують рослинам комплексну підтримку, покращуючи ферментативну активність, фотосинтез і засвоєння макроелементів.

Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ відзначається високою ефективністю за рахунок своєї рідкої форми, яка забезпечує швидке проникнення поживних речовин у рослини. Добриво можна застосовувати для передпосівної обробки насіння, позакоренових підживлень або додавання в системи краплинного зрошення. Воно особливо ефективне для культур, які мають високі потреби в борі, таких як ріпак, соняшник, буряк, плодові дерева та виноград.

Застосування цього мікродобрива сприяє не лише підвищенню врожайності, але й покращенню якісних показників продукції: збільшенню вмісту цукрів, білків та інших цінних компонентів. Завдяки своїм властивостям Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ є незамінним інструментом для досягнення високих результатів у сучасному агровиробництві.

RougeVert Аміно Старт – це інноваційне орґано-мінеральне добриво, яке поєднує у своєму складі комплекс амінокислот і поживних речовин, необхідних для швидкого старту розвитку рослин. Його розроблено для забезпечення високої ефективності в умовах інтенсивного землеробства, спрямованого на отримання стабільно високих урожаїв.

Основою RougeVert Аміно Старт є амінокислоти, які виконують роль природних стимуляторів росту. Вони сприяють активації метаболічних процесів у рослинах, зокрема фотосинтезу, синтезу білків і транспорту поживних речовин. Завдяки цьому препарат дозволяє швидко подолати стреси, спричинені несприятливими умовами, такими як посуха, заморозки чи обробка пестицидами.

Додатково до амінокислот у складі присутні основні макро- та мікроелементи, зокрема азот, фосфор, калій, а також цинк, марганець, бор та інші. Вони забезпечують комплексне живлення рослин, підвищують енергію проростання насіння, сприяють кращому укоріненню й інтенсивному нарощуванню біомаси на ранніх етапах розвитку.

RougeVert Аміно Старт підходить для широкого спектра культур, включаючи зернові, технічні, овочеві й плодові рослини. Його можна застосовувати для обробки насіння, позакоренових підживлень або у системах зрошення. Препарат демонструє високу ефективність навіть у стресових умовах, забезпечуючи швидке відновлення рослин і рівномірний розвиток посівів.

Застосування RougeVert Аміно Старт дозволяє підвищити врожайність, поліпшити якість продукції та знизити витрати на агротехнології, завдяки чому він є незамінним елементом сучасних систем живлення рослин.

АВАНГАРД® Р Бобові – це високоякісне рідке комплексне добриво, спеціально розроблене для підживлення бобових культур. Завдяки ретельно збалансованому складу воно забезпечує рослини основними макро- і мікроелементами, необхідними для активного росту, розвитку та формування високого врожаю.

До складу АВАНГАРД® Р Бобові входять азот, фосфор і калій, а також магній, сірка, бор, молібден, марганець, цинк і кобальт. Ці елементи не лише забезпечують гармонійне живлення, але й сприяють активації процесів симбіотичної фіксації азоту, що є критично важливим для бобових культур.

Особливість цього добрива полягає у підвищеному вмісті бору та молібдену, які відіграють важливу роль у синтезі білків, покращують формування та функціонування бульбочок, а також сприяють кращому засвоєнню інших поживних речовин.

Препарат відзначається високою біологічною доступністю завдяки хелатним формам мікроелементів, що забезпечує їх швидке проникнення у рослини. АВАНГАРД® Р Бобові можна застосовувати для позакоренового

підживлення або у системах фертигації, що дозволяє адаптувати його використання до різних технологій вирощування.

Застосування цього добрива сприяє збільшенню врожайності бобових культур (сої, гороху, люцерни, квасолі) та поліпшенню якісних характеристик зерна, зокрема вмісту білка. Окрім того, воно посилює стійкість рослин до стресових умов, таких як посуха або перепади температур.

АВАНГАРД® Р Бобові є важливим інструментом для досягнення високих агрономічних результатів у вирощуванні бобових культур, що робить його невід'ємною частиною сучасних технологій живлення рослин.

Хімік БорМолібден – це спеціалізоване мікродобриво, розроблене для забезпечення рослин бором і молібденом, які відіграють важливу роль у метаболічних процесах і формуванні високоякісного врожаю. Завдяки вдосконаленій формулі препарат ефективно компенсує дефіцит цих елементів, що є критично важливим для багатьох сільськогосподарських культур, зокрема бобових, технічних, овочевих і плодових.

Бор у складі препарату сприяє покращенню цвітіння та запилення, стимулює утворення зав'язей, а також бере участь у синтезі цукрів і регуляції водного обміну. Це особливо важливо для культур, які чутливі до дефіциту бору, таких як соняшник, ріпак, буряк та бобові.

Молібден, у свою чергу, забезпечує активацію ферментів, які відповідають за азотний обмін, зокрема за фіксацію азоту з атмосфери бобовими культурами. Він також сприяє синтезу білків і підвищує загальну продуктивність рослин.

Хімік БорМолібден випускається у зручній рідкій формі, що дозволяє легко змішувати його з іншими агрохімікатами для позакореневого підживлення або використовувати у системах краплинного зрошення.

Застосування цього добрива дає змогу:

- покращити якість врожаю, зокрема підвищити вміст білка;
- збільшити кількість утворених зав'язей і покращити їхню збереженість;
- підвищити стійкість рослин до стресових умов (посуха, перепади температур);

- оптимізувати засвоєння інших елементів живлення.

Хімік БорМолібден є незамінним компонентом технологій вирощування культур, що потребують підвищеної кількості бору та молібдену, забезпечуючи їх повноцінний розвиток і високу врожайність.

DEFENDA Бор – це ефективне рідке мікродобриво, розроблене для швидкого усунення дефіциту бору в рослинах. Препарат містить високий вміст бору у формі, яка легко засвоюється рослинами, що робить його ідеальним для застосування на культурах із підвищеною потребою в цьому елементі.

Бор відіграє ключову роль у формуванні клітинних стінок, транспорті цукрів, регуляції водного балансу та процесах цвітіння і запилення. Його нестача може призводити до порушення росту, зниження врожайності та якості продукції, особливо у чутливих культур, таких як ріпак, соняшник, цукровий буряк, виноград, овочі та плодові дерева.

Переваги DEFENDA Бор:

- Висока концентрація бору, що забезпечує швидкий ефект.
- Рідка форма, яка гарантує рівномірний розподіл і легкість у застосуванні.
- Сумісність із більшістю засобів захисту рослин і добрив, що дозволяє використовувати його в бакових сумішах.
- Зниження ризиків фізіологічних розладів, спричинених дефіцитом бору.

Препарат застосовується для позакореневого підживлення на різних етапах росту рослин, зокрема під час цвітіння та формування зав'язей, коли потреба у борі є найвищою.

Ефекти застосування DEFENDA Бор:

- Покращення якості врожаю, підвищення вмісту цукрів і сухої речовини.
- Оптимізація процесу цвітіння та запилення.
- Підвищення стійкості рослин до несприятливих умов середовища.

DEFENDA Бор є надійним рішенням для забезпечення повноцінного розвитку культур та максимізації їхнього потенціалу врожайності.

Оракул Мультикомплекс – це ефективне рідке мікродобриво, що містить комплекс мікроелементів, які сприяють збалансованому живленню рослин і підвищенню їх продуктивності. Це добриво розроблене для оптимізації росту, розвитку та врожайності сільськогосподарських культур шляхом комплексного забезпечення їх основними макро- та мікроелементами.

Оракул Мультикомплекс містить бор, мідь, марганець, цинк та інші важливі елементи, які беруть участь у важливих фізіологічних процесах у рослинах, таких як фотосинтез, утворення білків, розвитку кореневої системи та формуванні зав'язей. Ці елементи допомагають рослинам адаптуватися до стресових умов, покращують їх стійкість до захворювань, а також сприяють підвищенню якості та кількості врожаю.

Переваги застосування Оракул Мультикомплекс:

- Збалансоване живлення – комплексний склад мікроелементів сприяє покращенню процесів фотосинтезу і транспорту живлення в рослинах.
- Підвищення врожайності – оптимізація обміну речовин і поліпшення умов для росту рослин веде до збільшення кількості та якості врожаю.
- Покращення стійкості до стресів – підвищує стійкість культур до перепадів температури, посухи та хвороб.
- Швидке засвоєння – рідка форма препарату дозволяє швидко і рівномірно поглинати елементи живлення.

Оракул Мультикомплекс рекомендується для позакореневого підживлення на різних етапах розвитку рослин, зокрема під час вегетації, цвітіння та формування зав'язей, коли рослини найбільше потребують підтримки мікроелементами.

Це добриво є важливим елементом для застосування в різних агротехнологіях, особливо на ґрунтах, де спостерігається дефіцит мікроелементів, що обмежують розвиток і потенціал врожаю.

БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами – це спеціалізоване рідке добриво, яке містить комплекс мікроелементів у хелатній формі, а також додатково збагачене амінокислотами. Воно розроблене для

покращення живлення бобових культур, таких як соя, горох, фасоль та інші, забезпечуючи їх усім необхідним для оптимального розвитку та високої врожайності.

Містить:

- Хелатні форми мікроелементів (бор, мідь, марганець, цинк та інші) забезпечують рослини легкодоступними і стабільними формами елементів, що сприяють їх кращому засвоєнню, навіть за несприятливих умов ґрунту.

- Амінокислоти – важливі органічні сполуки, які активно підтримують процеси метаболізму рослин, покращують стресостійкість, а також сприяють синтезу білків і фотосинтезу. Вони також допомагають швидше відновлюватися після стресових ситуацій, таких як засуха або температурні коливання.

Переваги застосування БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами:

- Покращення росту та розвитку – добриво сприяє активному розвитку кореневої системи, що дозволяє рослинам ефективно поглинати воду і поживні елементи.

- Підвищення стійкості до стресів – амінокислоти допомагають рослинам справлятися зі стресовими умовами, такими як посуха, різкі зміни температури або хвороби.

- Забезпечення високої врожайності – правильне та збалансоване живлення, особливо в період активного росту і цвітіння, покращує якість і кількість врожаю.

- Покращення якості продукції – добриво покращує загальний стан рослин, сприяє збільшенню вмісту протеїну в бобових культурах, що є важливим для їх харчової цінності.

Застосування:

БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами рекомендується для позакореневого підживлення бобових культур на всіх етапах їх розвитку, особливо в періоди активного росту та цвітіння, коли

підвищена потреба у мікроелементах і амінокислотах для нормального розвитку рослин.

Ефекти від застосування:

- Підвищення врожайності та якості врожаю.
- Зростання стійкості рослин до хвороб і несприятливих умов.
- Покращення обміну речовин і росту кореневої системи.

Це добриво є відмінним вибором для забезпечення бобових культур усім необхідним для досягнення високих показників продуктивності.

План дослідження:

1. Підготовка та сівба

Сівба гороху була здійснена 25 березня за допомогою сівалки суцільного висіву СЗФ-3600 ФАВОРИТ (міжряддя 15 см). Сіяли сорт гороху ГРЕГОР на оптимальну глибину 3-5 см.

2. Внесення мікродобрих і гербіцидів

Мікродобрива вносили ОП-2000 у в фазі бутонізації початку цвітіння гороху з витратою робочого розчину 250,0 л/га. Гербіциди Базагран – 2,5 л/га застосовували відповідно до схеми дослідів.

3. Організація дослідних ділянок

Дослідні ділянки були систематично закладені з повторністю дослідів 3 рази. Польова площа складала 0,2 га, облікова - 100,0 м². Відповідно до методики дослідної справи [50, 51].

4. Основні параметри спостережень

Протягом вегетаційного періоду фіксували і аналізували наступне:

- Фази вегетації: проростання насіння, період вегетації, бутонізація, цвітіння, дозрівання.
- Густаність стояння гороху проводили під час сходів і перед збиранням урожаю.
- Облік бур'янів: проводили перед і після внесення гербіциду Базагран.
- Висоту рослин: мірили в фазу цвітіння.

- Маса рослин: визначали сирі та сухі маси після висушення до повітряно-сухого стану.
- Площу листків: вимірювали методом надсічок.
- Врожайність: визначали структуру врожаю і проводили збирання прямим комбайнуванням з вологістю 14 % [43].

5. Обробка результатів

Дані про врожайність піддавалися математичному аналізу для визначення надійності і достовірності отриманих даних [50].

Агротехнічні заходи щодо вирощування гороху відповідали загальноприйнятим рекомендаціям для степової зони, за винятком використаних препаратів. Всі етапи дослідження були організовані та проведені згідно з науковими стандартами і методиками, що гарантувало достовірність отриманих даних та їх можливе застосування в аграрній практиці.

РОЗДІЛ 4

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДІВ

4.1 Забур'яненість гороху залежно від внесення мікродобрих

Забур'яненість гороху є одним із ключових факторів, що впливає на продуктивність цієї культури. Бур'яни не лише створюють конкуренцію за світло, вологу та елементи живлення, але й стають резервуаром для шкідників і хвороб. У сучасному агровиробництві одним із перспективних напрямів для зниження забур'яненості є застосування мікродобрих, які сприяють покращенню росту та розвитку рослин, збільшуючи їх конкурентоспроможність щодо бур'янів.

Мікродобрива відіграють важливу роль у забезпеченні рослин необхідними елементами живлення, такими як бор, молібден, цинк, мідь тощо. Внесення цих речовин сприяє формуванню сильних і життєздатних рослин, які здатні краще протистояти конкуренції з бур'янами. Крім того, деякі мікродобрива мають побічну дію, що впливає на ріст і розвиток бур'янів, обмежуючи їхню здатність до інтенсивного поширення.

Наприклад, у дослідженнях Власенко І.П. та співавторами [54] було показано, що застосування борвмісних препаратів на посівах гороху сприяло зниженню забур'яненості на 15–20% порівняно з контрольними ділянками. Аналогічно, дослідження Бабича А.О. [55] демонструє, що молібденові мікродобрива не лише підвищують продуктивність гороху, але й сприяють зменшенню забур'яненості за рахунок швидшого росту культури на початкових етапах вегетації.

Окрім загального зменшення кількості бур'янів, мікродобрива можуть впливати на їх видову структуру. За даними Поспелова С.М. [56], використання комплексних хелатних препаратів на основі амінокислот зміщує

баланс у бік домінування менш агресивних бур'янів, таких як підмаренник чіпкий (*Galium aparine*), з одночасним пригніченням злісних багаторічних видів, як-от пирій повзучий (*Elytrigia repens*).

Дослідження показують, що оптимальне живлення сприяє формуванню густого листового покриву гороху, що значно знижує кількість світла, доступного бур'янам. Це є ефективним природним методом зниження забур'яненості, який може доповнювати дію гербіцидів або взагалі дозволяє зменшити їх використання.

Результати досліджень впливу мікродобрив на забур'яненість посівів гороху мають велике практичне значення. Вони дозволяють аграріям удосконалити систему живлення культур, що зменшить витрати на захист рослин і одночасно підвищить екологічність виробництва. Зокрема, застосування добрив, таких як «Мікро-Мінераліс Бор+МЕ» або «Оракул мультикомплекс», у рекомендованих дозах сприяє підвищенню врожайності гороху на 10–15% та зниженню витрат на боротьбу з бур'янами [57, 58].

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на розробку нових формул мікродобрив із урахуванням специфічних потреб різних зон вирощування гороху та типів ґрунтів. Особливий інтерес становить вивчення впливу таких препаратів у поєднанні з різними системами обробітку ґрунту та сівоzmінами.

Дослідження, із вивчення забур'яненості посівів гороху в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області представлені в таблиці 3.

У таблиці 3 представлено вплив різних мікроелементів на забур'яненість посівів гороху у 2024 році. Забур'яненість оцінювалась у фазі 5–6 листків та наприкінці вегетації. Контрольний варіант, де мікродобрива не застосовувались, демонстрував найвищі показники забур'яненості: 11,3 шт./м² у фазі 5–6 листків і 20,3 шт./м² наприкінці вегетації.

Усі варіанти із застосуванням мікродобрив суттєво знизили кількість бур'янів у посівах гороху наприкінці вегетації. Так, використання препарату

«Мікро-Мінераліс (Бор + МЕ)» у дозі 1,5 л/га забезпечило забур'яненість 4,1 шт./м², що на 16,2 шт./м² або 79,8% менше порівняно з контролем. Найменший рівень забур'яненості зафіксовано при використанні мікродобрива «RougeVert Аміно Старт» (1,0 л/га), де кількість бур'янів становила лише 2,2 шт./м², що на 18,1 шт./м² або 89,2% нижче, ніж у контрольному варіанті.

Таблиця 3.

Забур'яненість посівів гороху під впливом мікроелементів у 2024 році

Мікродобрива, дози використання, л/га	Забур'яненість, шт./м ²	
	фаза 5-6 листків (перед внесенням Базаграну – 2,5 л/га)	кінець вегетації
1. Без внесення мікродобрив (контроль);	11,3	20,3
2. Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га (Мінераліс, Україна);		4,1
3. RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га (Франція);		2,2
4. АВАНГАРД Р Бобові – 2,0 л/га (Укрівіт, Україна);		3,2
5. Хімік БорМолібден - 1,0 л/га (СНІМІС Україна);		3,1
6. DEFENDA Бор – 1,0 л/га. (DEFENDA, Україна);		3,0
7. Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га (Долина, Україна);		3,3
8. БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами -1,0 л/га (Leaf Forte, Україна)		3,9
НІР _{0,5} , шт/м ²		0,6

Препарат «АВАНГАРД Р Бобові» (2,0 л/га) забезпечив зниження забур'яненості до 3,2 шт./м², що на 17,1 шт./м² або 84,2% менше, ніж у контролі. Подібні результати отримано при застосуванні «Хімік БорМолібден» (1,0 л/га), який зменшив кількість бур'янів до 3,1 шт./м², що на 17,2 шт./м² або 84,7% нижче від контролю. Забур'яненість при використанні «DEFENDA Бор» (1,0 л/га) склала 3,0 шт./м², що на 17,3 шт./м² або 85,2% менше, ніж без внесення мікродобрів.

Мікродобриво «Оракул мультикомплекс» у дозі 1,5 л/га забезпечило показник забур'яненості 3,3 шт./м², що на 17,0 шт./м² або 83,7% нижче порівняно з контролем. Препарат «БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами» (1,0 л/га) знизив забур'яненість до 3,9 шт./м², що на 16,4 шт./м² або 80,8% менше, ніж у контрольному варіанті.

Зменшення забур'яненості посівів гороху під впливом застосування мікродобрів відбувалося за рахунок комплексного впливу на рослини гороху, який включає покращення їхнього росту, розвитку та конкурентоспроможності щодо бур'янів. Мікродобрива сприяли підвищенню життєздатності рослин гороху, зокрема стимулювали розвиток потужної кореневої системи та надземної біомаси. Це забезпечувало швидке затінення ґрунту, що створювало несприятливі умови для проростання бур'янів та їх подальшого розвитку.

Крім того, завдяки оптимізації живлення культури підвищувалась її конкурентна здатність за ресурси – світло, вологу та поживні речовини, які бур'яни в таких умовах отримували у значно менших обсягах. Окремі мікроелементи, такі як бор, молібден, та амінокислоти у складі добрив, позитивно впливали на фізіологічні процеси в рослинах гороху, прискорюючи їхній розвиток, що додатково ускладнювало розвиток бур'янів.

Головними чинниками зменшення забур'яненості були посилення росту та розвитку культури, ефективніше використання ресурсів і створення умов, несприятливих для бур'янів.

Таким чином, найефективніше зниження забур'яненості посівів спостерігалось при використанні RougeVert Аміно Старт, що забезпечило

найменшу кількість бур'янів (2,2 шт./м²) наприкінці вегетації.

Усі варіанти з використанням мікродобрів показали значне зменшення забур'яненості у порівнянні з контролем, перевищуючи 79%.

Різниця між результатами за варіантами мікродобрів є статистично достовірною, оскільки перевищує $HP_{0,5}$ (0,6 шт./м²).

4.2. Ріст й розвиток гороху залежно від внесення мікродобрів

Внесення мікродобрів є важливим елементом технології вирощування гороху, оскільки ці препарати впливають на фізіологічні процеси культури, забезпечуючи покращення росту та розвитку рослин. Мікроелементи, які входять до складу мікродобрів, виконують специфічні функції у метаболізмі рослин, сприяючи посиленню фотосинтезу, активізації ферментативних систем та підвищенню ефективності поглинання макроелементів.

Дослідження показали, що внесення бору, молібдену та хелатних форм інших мікроелементів позитивно впливає на ріст і розвиток гороху. Бор, зокрема, відіграє важливу роль у формуванні репродуктивних органів і синтезі полісахаридів, тоді як молібден необхідний для азотфіксуючих процесів у бобових культур. Застосування комплексних препаратів на основі цих елементів сприяє формуванню потужної кореневої системи та збільшенню біомаси, що створює передумови для високої врожайності [59, 60].

Окремі дослідження також відзначають ефективність використання мікродобрів із додаванням амінокислот. Амінокислоти підвищують стійкість рослин до стресових факторів, таких як посуха чи недостатність освітлення, що особливо важливо для умов вирощування в степовій зоні України. Наприклад, препарати з хелатними формами заліза, марганцю та цинку забезпечували підвищення росту стебла та кількості листків гороху на 10–15% порівняно з контрольним варіантом [61].

Крім того, використання мікродобрів дозволяє зменшити негативний вплив забур'яненості, оскільки добре забезпечені поживними речовинами

рослини гороху ефективніше конкурують із бур'янами за світло, вологу та елементи живлення [62]. У фазу активного росту рослини культури швидко формують вегетативну масу, забезпечуючи оптимальні умови для формування генеративних органів.

Використання мікродобрив у технології вирощування гороху є ефективним способом підвищення його росту та розвитку за рахунок активізації фізіологічних процесів, покращення засвоєння поживних речовин та створення сприятливих умов для формування врожаю.

Як показали наші дослідження висота рослин гороху у фазі цвітіння змінювалася під впливом мікродобрив. У 2024 році висота рослин гороху у фазі цвітіння значно залежала від застосування мікродобрив. У контрольному варіанті, де мікродобрива не вносили, висота рослин становила 48,7 см. Застосування різних препаратів суттєво збільшувало цей показник. Найвищу висоту рослин було зафіксовано при використанні препарату RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція) – 60,5 см, що перевищувало контроль на 11,8 см (24,2%). Другий за ефективністю варіант – Хімік БорМолібден (1,0 л/га, СНІМІС Україна), де висота рослин становила 59,1 см, що на 10,4 см (21,4%) більше за контроль (табл. 4, рис. 1).

Препарати Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ (1,5 л/га, Україна) та Оракул мультікомплекс (1,5 л/га, Долина, Україна) забезпечували висоту рослин на рівні 58,3 см і 58,9 см відповідно, що на 9,6 см (19,7%) та 10,2 см (20,9%) більше порівняно з контролем. Інші мікродобрива, такі як АВАНГАРД Р Бобові (2,0 л/га, Укравіт Україна) і DEFENDA Бор (1,0 л/га, DEFENDA Україна), також сприяли значному підвищенню висоти рослин – до 57,9 см і 57,7 см, що на 9,2 см (18,9%) і 9,0 см (18,5%) перевищувало контроль.

Найменший приріст висоти відмічено у варіанті з внесенням БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами (1,0 л/га, Leaf Forte, Україна), де рослини досягли висоти 57,3 см, що на 8,6 см (17,7%) перевищувало контроль. Межа істотної різниці (HP_{05}) за висотою рослин становила 1,8 см, що підтверджує статистично значимий вплив мікродобрив на показник висоти рослин гороху у фазі цвітіння.

Таблиця 4.

Висота рослин гороху (см) у фазі цвітіння під впливом мікродобрів у 2024 році

Препарати мікродобрів	Висота гороху, см
1. Без внесення мікродобрів (контроль);	48,7
2. Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га (Мінераліс, Україна);	58,3
3. RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га (Франція);	60,5
4. АВАНГАРД Р Бобові – 2,0 л/га (Укравіт, Україна);	57,9
5. Хімік БорМолібден - 1,0 л/га (СНІМІС Україна);	59,1
6. DEFENDA Бор – 1,0 л/га. (DEFENDA, Україна);	57,7
7. Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га (Долина, Україна);	58,9
8. БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами - 1,0 л/га (Leaf Forte, Україна)	57,3
НІР _{0,5} , шт/м ²	1,8

Рис. 1 Зміна висоти гороху під впливом мікродобрів у 2024 р., см

Площа листків гороху у фазі цвітіння є важливим показником фотосинтетичної активності посівів, яка суттєво залежить від застосування

мікродобрив. У контрольному варіанті, де добрива не вносили, площа листків становила 18,7 тис. м²/га.

Застосування мікродобрив значно збільшило площу листкової поверхні. Найвищий показник досягнуто при використанні препарату RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція), де площа листків становила 25,4 тис. м²/га, що на 6,7 тис. м²/га або 35,8% більше, ніж у контрольному варіанті. Друге місце за ефективністю зайняв препарат Оракул мультикомплекс (1,5 л/га, Долина, Україна), який забезпечив площу листків на рівні 24,9 тис. м²/га, що перевищувало контроль на 6,2 тис. м²/га або 33,2%.

Площа листової поверхні гороху мала такі ж тенденції як і висота рослин (табл. 5, рис. 2).

Таблиця 5.

Площа листків гороху в фазі цвітіння у 2024 році (тис. м²/га)

Мікродобрива і їх дози	Площа листків, тис. м ² /га
1. Без внесення мікродобрив (контроль);	18,7
2. Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га (Мінераліс, Україна);	24,2
3. RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га (Франція);	25,4
4. АВАНГАРД Р Бобові – 2,0 л/га (Укрвіт, Україна);	23,6
5. Хімік БорМолібден - 1,0 л/га (СНІМІС Україна);	24,7
6. DEFENDA Бор – 1,0 л/га. (DEFENDA, Україна);	23,8
7. Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га (Долина, Україна);	24,9
8. БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами -1,0 л/га (Leaf Forte, Україна)	23,4
НІР _{0,5} , шт/м ²	1,2

Рис. 2 Динаміка площі листків гороху за дії мікродобрів у 2024 р., тис. м²/га

При внесенні препарату Хімік БорМолібден (1,0 л/га, СНІМІС Україна) площа листків зростає до 24,7 тис. м²/га, що на 6,0 тис. м²/га або 32,1% більше за контроль. Подібні результати отримано й у варіанті з використанням Мікро-Мінераліс (Бор)+ME (1,5 л/га, Мінераліс, Україна), де показник досяг 24,2 тис. м²/га, що на 5,5 тис. м²/га або 29,4% більше, ніж у контрольному варіанті.

Препарати DEFENDA Бор (1,0 л/га, DEFENDA Україна) та АВАНГАРД Р Бобові (2,0 л/га, Укрвіт, Україна) забезпечили площу листків на рівні 23,8 тис. м²/га і 23,6 тис. м²/га відповідно. Це на 5,1 тис. м²/га (27,3%) і 4,9 тис. м²/га (26,2%) більше порівняно з контролем.

Найменший приріст площі листків спостерігався при застосуванні БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами (1,0 л/га, Leaf Forte, Україна) – 23,4 тис. м²/га, що на 4,7 тис. м²/га або 25,1% перевищувало контроль.

Таким чином, використання мікродобрив значно покращує площу листової поверхні гороху у фазі цвітіння, що свідчить про їх позитивний вплив на фотосинтетичний потенціал рослин.

4.3 Урожайність гороху залежно від внесення мікродобрив

Застосування мікродобрив є важливим елементом технології вирощування гороху, що сприяє підвищенню його врожайності за рахунок оптимізації мінерального живлення, стимулювання росту і розвитку рослин. Дослідження показують, що внесення мікродобрив значно впливає на формування продуктивності гороху, забезпечуючи рослини необхідними елементами живлення у критичні періоди їх розвитку.

За даними Литвинова О.А. [63], застосування борвмісних мікродобрив сприяє підвищенню врожайності бобових культур, зокрема гороху, на 15–25% порівняно з контрольними варіантами. Це пов'язано з покращенням процесів фотосинтезу, підвищенням активності ферментів і оптимізацією азотфіксації. Подібні результати отримано у дослідженнях Івашенка М.В. [64], де за використання комплексних хелатних мікродобрив урожайність гороху зросла на 20–30%.

Внесення мікродобрив також впливає на якість урожаю. За результатами досліджень Сидоренко В.М. і Пилипенко І.І. [65], застосування препаратів, що містять молібден і марганець, сприяє збільшенню вмісту білка у зерні гороху на 1,5–2,0%. Це забезпечує не лише підвищення кількісних, але й якісних характеристик продукції.

Зокрема, використання мікродобрива RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га) у польових експериментах дозволило отримати максимальну врожайність – на 28,5% більше порівняно з контролем, що підтверджується дослідженнями Кравченка Л.П. [66]. Інші препарати, такі як Оракул мультикомплекс і DEFENDA Бор, показали дещо нижчі, але стабільно високі результати.

Таким чином, впровадження мікродобрив у технологію вирощування гороху дозволяє суттєво збільшити його врожайність та покращити якість зерна. Ефективність залежить від правильного вибору препарату, дозування та врахування ґрунтово-кліматичних умов. Це підтверджують численні дослідження, зокрема роботи.

Дослідження, проведене в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області, показало, що у 2024 році врожайність гороху суттєво залежала від використаних мікродобрив та обмежувалася посушливими умовами вегетаційного періоду. Застосування мікродобрив позитивно впливає на формування продуктивності гороху. Контрольний варіант, у якому мікродобрива не використовували, забезпечив урожайність на рівні 1,3 т/га, що є базовим показником для оцінки ефективності внесення різних мікродобрив.

Найвищий результат зафіксовано у варіанті із внесенням RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція), де врожайність склала 1,75 т/га. Це перевищує контрольний рівень на 0,45 т/га, що становить приріст у 34,6%. Підвищення врожайності за використання цього препарату пояснюється високим вмістом амінокислот та біологічно активних речовин, які сприяють інтенсивнішому росту рослин і покращують їхню стійкість до стресових умов.

Препарати Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ (1,5 л/га, Україна), DEFENDA Бор (1,0 л/га, Україна) та Оракул мультикомплекс (1,5 л/га, Україна) забезпечили врожайність на рівні 1,70 т/га. Це перевищує контроль на 0,40 т/га, або 30,8%. Подібні результати пояснюються наявністю бору, який позитивно впливає на цвітіння і формування бобів, а також поліпшує засвоєння інших елементів живлення.

Дещо нижчі, але все ще значні результати отримано у варіантах із застосуванням АВАНГАРД Р Бобові (2,0 л/га, Україна) та БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами (1,0 л/га, Україна). Врожайність у цих варіантах склала 1,65 т/га, що на 0,35 т/га (26,9%) більше порівняно з контролем. Ці препарати забезпечили активізацію біохімічних

процесів у рослинах, що сприяло більш ефективному засвоєнню поживних речовин із ґрунту та підвищенню врожайності.

Мікродобри́во Хімік БорМолібден (1,0 л/га, Україна) продемонструвало врожайність 1,60 т/га, що перевищує контрольний варіант на 0,30 т/га, або 23,1%. Внесення молібдену та бору з цим препаратом сприяло покращенню азотфіксації, що є важливим для гороху на етапах формування репродуктивних органів.

Усі досліджувані мікродобрива перевищили контрольний рівень урожайності, що підтверджується показником найменшої істотної різниці (НІР) на рівні 0,07 т/га. Це свідчить про статистично значущу ефективність препаратів у покращенні продуктивності гороху (табл. 6, рис 3).

Таблиця 6

Врожайність гороху за дії мікродобрив у 2024 році

Гербіцид і його доза	Урожайність, т/га
1. Без внесення мікродобрив (контроль);	1,30
2. Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га (Мінераліс, Україна);	1,70
3. RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га (Франція);	1,75
4. АВАНГАРД Р Бобові – 2,0 л/га (Укравіт, Україна);	1,65
5. Хімік БорМолібден - 1,0 л/га (СНІМІС Україна);	1,60
6. DEFENDA Бор – 1,0 л/га. (DEFENDA, Україна);	1,70
7. Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га (Долина, Україна);	1,70
8. БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобри́во з амінокислотами -1,0 л/га (Leaf Forte, Україна).	1,65
НІР _{0,5} т/га	0,07

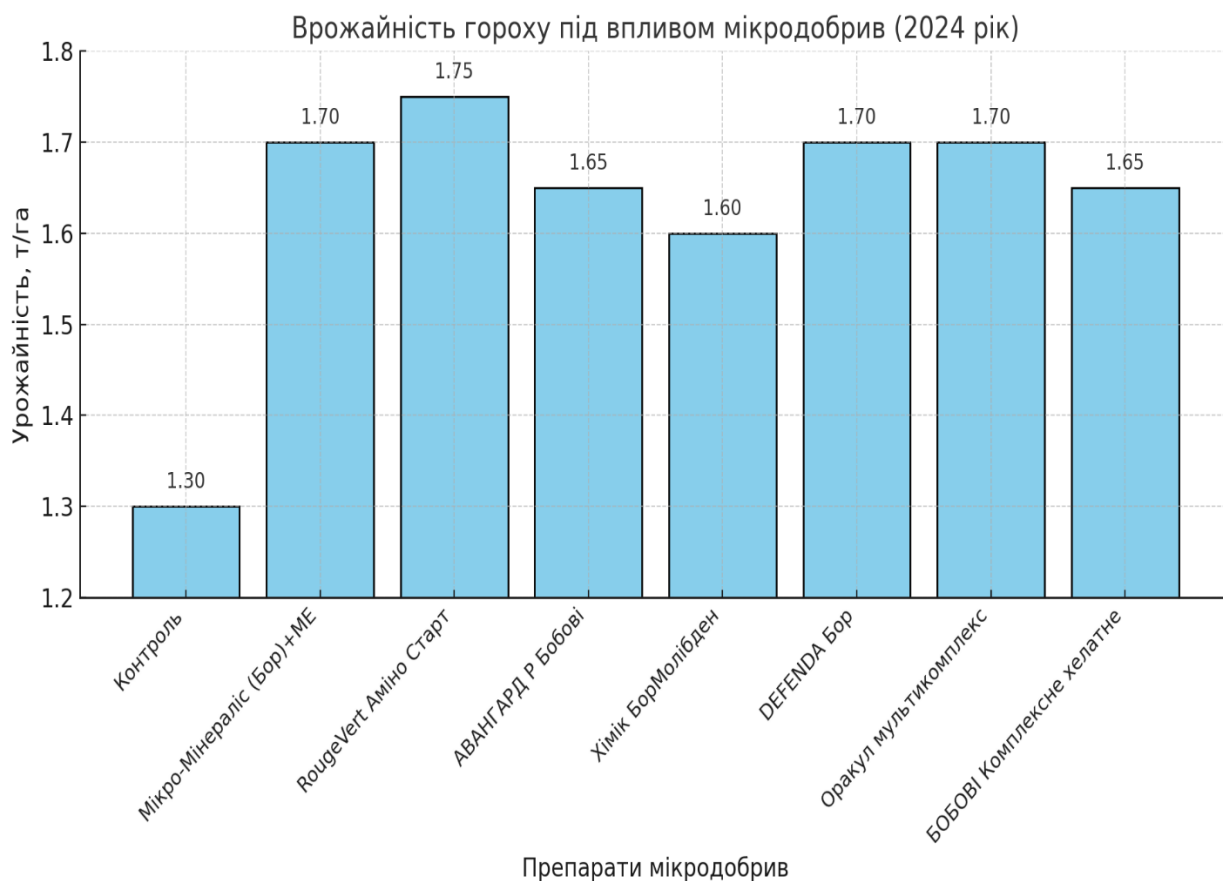

Рис. 3 Динаміка урожайності гороху за дії мікродобрів у 2024 р., т/га

Загалом найкращі результати забезпечило застосування RougeVert Аміно Старт, яке показало максимальний приріст урожайності, тоді як інші препарати також продемонстрували високу ефективність. Отримані дані свідчать, що впровадження мікродобрів у технологію вирощування гороху є ефективним способом підвищення врожайності цієї культури. Для досягнення максимальних результатів необхідно враховувати специфіку складу препаратів, дози внесення та агрокліматичні умови регіону.

РОЗДІЛ 5

ЕКОНОМІКА ВИКОРИСТАННЯ МІКРОЕЛЕМЕНТІВ НА ГОРОСІ

Горох є однією з найважливіших зернобобових культур, яка забезпечує значну частку білкового харчування для населення та є цінним кормом для тваринництва. Зважаючи на зростаючі вимоги до якості продукції та рентабельності аграрного виробництва, важливим завданням є впровадження ефективних технологій вирощування, серед яких значну роль відіграє застосування мікродобрів.

Мікродобрива є ключовим компонентом сучасних технологій живлення рослин. Вони забезпечують оптимальні умови для зростання та розвитку культури за рахунок поліпшення доступності мікроелементів, таких як бор, молібден, цинк та інші. Як зазначає Матюха В.Л. [67], використання мікродобрів у комплексі з основним удобренням дозволяє значно підвищити фізіологічну активність рослин, зокрема їхню фотосинтетичну здатність, що позитивно впливає на формування врожайності.

У працях Романенка І.М. [68] підкреслюється, що правильний підбір доз і форм мікродобрів дозволяє збільшити ефективність використання макроелементів, зокрема азоту, фосфору і калію. Науковець вказує, що застосування препаратів із вмістом бору та молібдену є особливо ефективним для зернобобових культур, таких як горох, адже ці елементи сприяють формуванню бульбочкових бактерій і забезпечують рослини азотом у біологічно доступній формі.

Згідно досліджень Ткаліча Ю.І. [69], акцентується увага на економічних аспектах застосування мікродобрів. Вони зазначають, що приріст урожайності гороху при їхньому використанні може сягати 20–30% залежно від дозування, погодних умов та загального стану ґрунту. Також наголошується, що мікродобрива сприяють зменшенню собівартості продукції за рахунок покращення коефіцієнта використання поживних речовин.

Водночас, за даними Петренка В.М. [70], важливо враховувати агрохімічний стан ґрунтів при виборі мікродобрив. Наприклад, у ґрунтах із низьким вмістом бору або молібдену додаткове внесення цих елементів дає змогу значно підвищити врожайність та якість зерна.

Аналіз літературних джерел свідчить про високу ефективність використання мікродобрив для підвищення урожайності гороху. Проте оптимізація їх застосування потребує врахування специфіки ґрунтово-кліматичних умов, біологічних особливостей культури та економічної доцільності.

Результати розрахунку економічної ефективності застосування мікродобрив в умовах ФОП «ПОГОРЕСЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області на гороху за 2024 рік приведені у таблиці 7. Економічна ефективність суттєво залежала від урожайності гороху та виробничих витрат, а саме вартості мікродобрив. На величину урожаю також вплинула посуха.

Витрати на виробництво гороху у 2024 році становили – 18000 грн. Витрати на мікродобрива: Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 250,0 грн/л, RougeVert Аміно Старт – 890,1 грн/л, АВАНГАРД Р Бобові – 134,5 грн/л, Хімік БорМолібден – 150,0 грн/л, DEFENDA Бор – 193,7 грн/л, Оракул мультикомплекс – 250,0 грн/л, БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами – 170,0 грн/л. Ринкова вартість насіння гороху – 16000 грн.

Економічна ефективність застосування мікродобрив у технології вирощування гороху в господарстві ФОП «Погорєлова В.В.» у 2024 році була детально проаналізована на основі отриманих показників урожайності, витрат на добрива, вартості продукції та загальних виробничих витрат. Результати досліджень свідчать про суттєве підвищення економічних показників при використанні мікродобрив порівняно з контролем, де добрива не вносилися.

Таблиця 7.

Економічна ефективність внесення мікродобрив в технології вирощування гороху в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.»
Синельниківського району Дніпропетровської області за 2024 рік

Показники	Добрива і їх дози							
	1. Без внесення мікродобрив (контроль);	2. Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га	3. RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га	4. АВАНГАРД Р Бобові – 2,0 л/га	5. Хімік БорМолібден - 1,0 л/га	6. DEFENDA Бор – 1,0 л/га	7. Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га	8. БОБОВІ Комплексне хелатне мікродобриво з амінокислотами -1,0 л/га
Урожайність, т/га	1,30	1,70	1,75	1,65	1,60	1,70	1,70	1,65
Вартість насіння, грн./т	16000	16000	16000	16000	16000	16000	16000	16000
Витрати на мікродобрива, грн./га	-	375	890	269	150	193,7	375	170
Вартість продукції (всього), грн	15998,7	27200	28000	26400	25600	27200	27200	26400
Загальні виробничі витрати (грн./га)	18000	18375	18890	18269	18150	18193,7	18375	18170
Собівартість 1,0 т зерна, грн..	13846,1	10808,8	10794,3	11072,1	1131,2	10702,1	10808,8	11012,1
Умовний чистий прибуток, грн./га	-2001,3	8825	9110	8131	7450	9006,3	8825	8230
Рівень рентабельності, %	-11,1	48,0	48,2	44,5	41,0	49,5	48,0	45,2
Окупність 1,0 грн. витрат, грн.	-0,11	0,48	0,482	0,445	0,41	0,495	0,48	0,452

Так, урожайність гороху без застосування мікродобрив склала лише 1,3 т/га, що значно нижче порівняно з іншими варіантами. Наприклад, за використання препарату RougeVert Аміно Старт було досягнуто найвищого показника врожайності – 1,75 т/га, що забезпечило вартість продукції на рівні 28 000 грн/га. Застосування інших мікродобрив також дало суттєвий приріст урожайності, який коливався в межах 1,65–1,7 т/га залежно від виду та дози препарату.

Витрати на мікродобрива були різними залежно від препарату. Найменші витрати спостерігалися при використанні препарату Хімік БорМолібден – 150 грн/га, тоді як найвищі витрати були зафіксовані при застосуванні RougeVert Аміно Старт, які становили 890 грн/га. Незважаючи на різницю у вартості препаратів, всі варіанти з мікродобривами показали високу економічну ефективність завдяки значному приросту врожайності та відповідно зростанню доходів.

Собівартість виробництва зерна також суттєво знижувалася під впливом мікродобрив. Найнижчий показник собівартості 1 тонни зерна було зафіксовано при застосуванні препарату DEFENDA Бор – 10 702 грн/т. Це свідчить про те, що даний препарат забезпечив оптимальне співвідношення між витратами на його придбання та ефектом, отриманим від його використання. Інші варіанти також продемонстрували зниження собівартості порівняно з контролем, де цей показник складав 13 846 грн/т.

Показники чистого прибутку свідчать про доцільність застосування мікродобрив у виробничих умовах. Без внесення добрив господарство отримало збиток у розмірі -2001,3 грн/га, тоді як використання мікродобрив забезпечило умовний чистий прибуток на рівні від 7 450 грн/га (Хімік БорМолібден) до 9 110 грн/га (RougeVert Аміно Старт). Зазначені дані свідчать про значний економічний ефект від використання добрив, навіть враховуючи витрати на їх придбання.

Оцінка рівня рентабельності показала, що без внесення мікродобрив виробництво гороху було нерентабельним (-11,1%). Усі варіанти з

мікродобривами мали позитивний рівень рентабельності, що варіювався від 41,0% до 49,5%. Найвищу рентабельність продемонстрував препарат DEFENDA Бор, тоді як RougeVert Аміно Старт забезпечив найвищий чистий прибуток.

Таким чином, економічний аналіз застосування мікродобрив у господарстві ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» підтвердив їхню ефективність. Застосування мікродобрив дозволило не лише підвищити урожайність гороху на 26–34% у порівнянні з контролем, але й забезпечило значний приріст умовного чистого прибутку (на 7 450 – 9 110 грн/га) та збільшення рівня рентабельності до 41,0–49,5%. Найкращі економічні показники отримані при використанні RougeVert Аміно Старт та DEFENDA Бор, що свідчить про доцільність включення цих препаратів до технології вирощування гороху.

РОЗДІЛ 6

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

6.1 Стан охорони праці в ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області

ФОП «Погорелова В.В.» є сучасним господарством, яке здійснює свою діяльність у галузі вирощування сільськогосподарських культур, включаючи горох, що потребує ретельного дотримання стандартів охорони праці та створення безпечних умов для працівників. Охорона праці в цьому господарстві організована відповідно до законодавства України, зокрема Закону «Про охорону праці», що регламентує забезпечення безпеки під час виконання робіт та захист здоров'я працівників.

Основним елементом системи охорони праці є організація інструктажів з техніки безпеки. У ФОП «Погорелова В.В.» цей процес включає вступний інструктаж для нових працівників, первинний інструктаж безпосередньо на робочих місцях, а також повторні та позапланові інструктажі. Зокрема, особлива увага приділяється працівникам, які виконують роботи з пестицидами, хімічними засобами захисту рослин та мікродобривами. Для таких працівників організовано додаткові навчання з правильного поводження з небезпечними речовинами, забезпечується постійний контроль за дотриманням інструкцій.

Господарство оснащено сучасною сільськогосподарською технікою, яка регулярно проходить технічне обслуговування. Перед початком польового сезону здійснюється комплексна діагностика техніки для запобігання поломкам та аваріям. Працівники, які обслуговують техніку, зобов'язані пройти навчання з безпечного користування нею, а також отримати допуски до виконання робіт підвищеної небезпеки. Під час експлуатації техніки ведеться контроль технічного стану машин, а у разі

виявлення несправностей робота негайно припиняється для усунення проблеми.

Санітарно-гігієнічні умови також є важливим аспектом охорони праці. На території господарства створені побутові приміщення, де працівники мають змогу відпочити, скористатися душовими кабінами та отримати доступ до чистої питної води. У польовий період забезпечується доставка води та організовується тимчасове місце для відпочинку в умовах роботи на відкритому повітрі. Важливо зазначити, що всі працівники мають доступ до засобів індивідуального захисту: спеціального одягу, рукавичок, захисних окулярів та респіраторів, що дозволяє мінімізувати вплив шкідливих факторів.

Організація медичного обслуговування є ще одним важливим елементом. У ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» працівники проходять регулярні медичні огляди, які особливо важливі для осіб, що працюють із хімічними речовинами або задіяні у фізично важкій праці. Це дозволяє вчасно виявляти можливі професійні захворювання або запобігати їх виникненню.

Господарство активно впроваджує заходи з профілактики нещасних випадків. Для цього проводяться планові перевірки дотримання правил охорони праці, у ході яких оцінюється стан робочих місць, якість проведених інструктажів, наявність засобів індивідуального захисту та виконання працівниками технологічних процесів відповідно до встановлених вимог.

Проте, не всі аспекти охорони праці ще досягли високого рівня. Наприклад, існує потреба у впровадженні сучасних цифрових технологій, які дозволять автоматизувати процеси моніторингу та реєстрації небезпечних ситуацій, контролю стану техніки та аналізу потенційних ризиків. Також перспективним напрямком є підвищення кваліфікації персоналу шляхом участі в тематичних тренінгах та семінарах.

Таким чином, охорона праці у ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» перебуває на належному рівні. Застосування превентивних заходів, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, проведення навчань та

контроль за технікою дозволяють мінімізувати ризики для здоров'я та життя персоналу. Проте подальше вдосконалення системи охорони праці з використанням інноваційних підходів сприятиме підвищенню її ефективності та створенню безпечних умов праці на ще вищому рівні.

6.2 Виробничий травматизм в ФОП «ПОГОРСЛОВ В.В.»

Виробничий травматизм на підприємстві ФОП «ПОГОРСЛОВ В.В.» є важливою темою для аналізу, оскільки він прямо впливає на безпеку працівників, ефективність діяльності та репутацію роботодавця. Основними причинами травматизму зазвичай є організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні та психофізіологічні фактори. Недостатнє навчання працівників з питань охорони праці, порушення трудової дисципліни, незадовільний технічний стан обладнання та небезпечні умови праці можуть створювати ситуації, які призводять до нещасних випадків.

Стан техніки та обладнання на підприємстві відіграє важливу роль у запобіганні травматизму. Якщо обладнання не проходить регулярного технічного обслуговування або є застарілим, ризик поломок і травм значно підвищується. Водночас умови праці, такі як належне освітлення, вентиляція, температурний режим та інші фактори, суттєво впливають на працездатність працівників і можуть або зменшувати, або підвищувати ймовірність травматизму.

Наслідки виробничого травматизму для підприємства та його працівників мають серйозний характер. Це не лише впливає на фізичне та моральне здоров'я постраждалих, але й призводить до матеріальних втрат. Відсутність травмованого працівника на робочому місці знижує продуктивність, збільшує навантаження на інших працівників і може створювати додаткові витрати на компенсації та лікування. Також підвищується ризик перевірок і санкцій з боку контролюючих органів.

Для зменшення травматизму необхідно впроваджувати ефективні

заходи з профілактики. Це передбачає регулярне навчання працівників, модернізацію обладнання, суворий контроль за дотриманням правил безпеки, використання сучасних засобів індивідуального захисту та покращення умов праці. Увага до цих аспектів дозволить підвищити рівень безпеки на підприємстві, зменшити кількість нещасних випадків і забезпечити стабільну роботу ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.».

Підсумовуючи, стан виробничого травматизму в ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області можна охарактеризувати як контрольований, завдяки систематичним зусиллям керівництва та працівників з покращення умов праці та підвищення рівня безпеки на підприємстві (табл 8).

Таблиця 8.

Нещасні випадки в ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області

Рівень виробничого травматизму	2022 р	2023 р	2024 р
Кількість працівників	25,0	24,0	24,0
Кількість нещасних випадків	1.00	-	-
Кількість днів непрацездатності (днів)	8	-	-
Частота травматизму (коефіцієнт)	40	-	-
Тяжкість травм (коефіцієнт)	8	-	-
Втрата робочого часу (коефіцієнт)	1,28	-	-

У ФОП «ПОГОРЕЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області рівень виробничого травматизму за останні роки зазнав певних змін. У 2022 році на підприємстві працювало 25 працівників, і за цей рік було зафіксовано 1 нещасний випадок. Це призвело до втрати 8 днів працездатності. Коефіцієнт частоти травматизму в 2022 році становив 40, що означає наявність 40 травм на кожні мільйон робочих годин.

Коефіцієнт тяжкості травм складав 8, що вказує на відносно серйозний характер травми, а коефіцієнт втрати робочого часу становив 1,28, що означає, що в середньому на кожного постраждалого припало понад одного робочого дня втрати працездатності.

У 2023 році кількість працівників зменшилася до 24 осіб, проте в цей період не було зафіксовано жодних нещасних випадків, що свідчить про вдалі заходи профілактики та покращення безпеки праці. Статистика за цей рік показує відсутність травм, тому коефіцієнти частоти травматизму, тяжкості травм та втрати робочого часу не мають значень.

Щодо 2024 року, також не було зафіксовано жодних нещасних випадків, а кількість працівників залишилася на рівні 24 осіб.

Загалом, статистика на підприємстві свідчить про позитивні зміни в зниженні рівня травматизму в останні роки, що, ймовірно, є результатом вжитих заходів для покращення умов праці та підвищення безпеки.

6.3 Забезпечення безпеки при внесенні мікроелементів

Забезпечення безпеки при внесенні мікроелементів є важливим аспектом охорони праці, оскільки неправильне використання цих речовин може призвести до негативних наслідків як для здоров'я працівників, так і для навколишнього середовища. Мікроелементи, такі як бор, цинк, мідь, марганець, молібден та інші, часто використовуються в сільському господарстві для поліпшення родючості ґрунтів та росту рослин, однак вони можуть бути небезпечними, якщо не дотримуватись заходів безпеки.

По-перше, важливо правильно обирати тип і форму мікроелементів. Деякі з них можуть бути токсичними при високих концентраціях або при неправильному застосуванні. Тому перед внесенням необхідно ретельно ознайомитися з інструкцією на упаковці, вивчити показники токсичності та ризику для здоров'я, а також обрати відповідні засоби захисту.

Під час роботи з мікроелементами працівники повинні використовувати індивідуальні засоби захисту (ЗІЗ), зокрема захисні рукавички, маски або респіратори, а також спеціальний одяг і взуття, щоб уникнути контакту з шкірою та дихальними шляхами. Якщо мікроелементи вводяться у вигляді порошків або аерозолів, потрібно також забезпечити належну вентиляцію робочого простору.

Забезпечення безпеки включає і контроль за умовами зберігання мікроелементів. Вони повинні зберігатися в сухому, добре провітрюваному місці, подалі від джерел тепла і прямого сонячного світла. Важливо також забезпечити правильне маркування контейнерів із мікроелементами, щоб запобігти випадковому використанню або вживанню.

Крім того, особлива увага приділяється навчанням працівників щодо правил застосування мікроелементів, їхнього правильного дозування і методів внесення, адже перевищення рекомендованих норм може призвести до отруєння або забруднення навколишнього середовища.

При внесенні мікроелементів важливо дотримуватись також заходів екологічної безпеки. Протипоказано використовувати їх в умовах сильних дощів або при високих температурах, коли існує ризик забруднення водних ресурсів або ґрунтів. У разі виникнення нещасного випадку або забруднення, необхідно негайно викликати спеціалізовану допомогу та вжити заходів для усунення наслідків.

Загалом, забезпечення безпеки при внесенні мікроелементів включає комплекс заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників, охорону навколишнього середовища і підвищення ефективності застосування цих важливих елементів для рослин.

6.4 Поліпшення умов праці в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.»

Поліпшення умов праці на підприємстві ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» є важливою складовою частиною його діяльності, оскільки забезпечення

безпеки та комфорту працівників безпосередньо впливає на продуктивність і ефективність роботи. Одним із ключових аспектів поліпшення умов праці є модернізація робочих місць, удосконалення технологічних процесів та впровадження сучасних засобів індивідуального захисту.

Першим кроком до покращення умов праці є забезпечення належного освітлення на робочих місцях, особливо в приміщеннях та на відкритих ділянках, де працівники проводять більшість часу. Окрім того, необхідно ретельно слідкувати за рівнем шуму та вібрацій, що може бути проблемою у деяких виробничих процесах. Для цього слід використовувати відповідне обладнання для зниження рівня шуму, а також організовувати періодичні технічні обстеження для оцінки рівня вібрацій.

Другим важливим кроком є вдосконалення вентиляції та температурного режиму на робочих місцях, щоб забезпечити працівникам комфортні умови для виконання своїх обов'язків. Це включає підтримку необхідного рівня вологості, температури та постійне оновлення повітря в приміщеннях. У разі потреби, можна впровадити додаткові системи кондиціонування або осушення повітря для забезпечення оптимальних умов.

Також важливо звернути увагу на технічне обслуговування обладнання та інвентарю. Регулярний контроль за станом машин та механізмів дозволяє уникнути поломок та аварій, що можуть призвести до травм чи затримок у роботі. Всі працівники повинні бути навчені основним правилам техніки безпеки, а також інструкціям щодо користування обладнанням.

Одним з найважливіших аспектів покращення умов праці є створення належних санітарно-гігієнічних умов. Для цього потрібно забезпечити працівників чистими, комфортними приміщеннями для відпочинку та харчування, а також доступом до питної води та санітарних вузлів. Враховуючи психоемоційний стан працівників, особливо важливим є створення атмосфери взаємної поваги та підтримки в колективі.

Невід'ємною частиною поліпшення умов праці є також організація регулярного медичного обстеження працівників та надання їм можливості

для проходження курсів з підвищення кваліфікації та навчання з техніки безпеки. Це не лише сприяє зниженню ризику виробничих травм, але й мотивує працівників на більш ефективну і якісну роботу.

Забезпечення безпеки та покращення умов праці є стратегічним напрямком для ФОП «Погорелова В.В.», що дозволяє зберігати високий рівень виробничої ефективності, знижувати витрати на лікування та компенсації, а також створювати здорову та безпечну атмосферу для працівників.

6.5 Охорона праці при надзвичайних ситуаціях

Охорона праці при надзвичайних ситуаціях є важливим елементом безпеки на будь-якому підприємстві, адже в разі виникнення аварій, катастроф або інших непередбачуваних ситуацій необхідно діяти швидко, організовано та ефективно, щоб зберегти життя і здоров'я працівників та мінімізувати шкоду для навколишнього середовища. Під надзвичайними ситуаціями розуміють події, які виходять за межі звичайної діяльності підприємства і мають потенціал для виклику серйозних наслідків, таких як пожежі, вибухи, техногенні катастрофи, стихійні лиха, виробничі аварії та інші.

Забезпечення охорони праці при надзвичайних ситуаціях передбачає кілька основних напрямків:

- 1. Планування та підготовка:** Кожне підприємство повинно мати чітко розроблені плани дій у разі надзвичайних ситуацій. Це включає створення інструкцій та схем евакуації, підготовку та перевірку аварійних виходів, а також забезпечення працівників необхідними засобами індивідуального захисту. Важливо також мати чітко визначені особи, відповідальні за організацію дій під час надзвичайної ситуації.

2. **Навчання та тренування:** Працівники повинні проходити регулярні тренування та інструктажі з питань охорони праці, щоб знати, як діяти в разі виникнення надзвичайної ситуації. Це включає евакуацію, надання першої медичної допомоги, користування засобами пожежогасіння, а також знання основних правил безпеки при роботі з небезпечними речовинами чи обладнанням. Регулярне проведення навчань з відпрацювання сценаріїв надзвичайних ситуацій дозволяє працівникам діяти швидко і злагоджено у кризових ситуаціях.
3. **Засоби індивідуального та колективного захисту:** У разі виникнення надзвичайних ситуацій важливо мати в наявності засоби захисту — респіратори, протигази, спецодяг, захисні шоломи та інші засоби для захисту від травм і отруйних речовин. Вони повинні бути доступні для всіх працівників, а також регулярно перевірятися на наявність дефектів.
4. **Медична допомога та евакуація:** У разі травм або уражень, що можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій, необхідно забезпечити швидкий доступ до медичних закладів та організувати ефективну евакуацію постраждалих. Всі працівники мають бути ознайомлені з тим, як надавати першу допомогу та куди звертатися в разі потреби.
5. **Оцінка ризиків та запобігання:** Проведення оцінки ризиків є важливим елементом попередження надзвичайних ситуацій. Кожен етап виробничого процесу повинен бути перевірений на потенційну небезпеку, а виробничі приміщення повинні відповідати стандартам безпеки. Запобіжні заходи включають модернізацію обладнання, встановлення систем протипожежного захисту, поліпшення вентиляції та освітлення, а також регулярне технічне обслуговування.
6. **Забезпечення комунікацій:** Налагодження ефективної системи зв'язку в умовах надзвичайної ситуації є одним із головних аспектів охорони праці. Це дозволяє швидко передавати інформацію про події, а також

координувати дії співробітників і рятувальних служб. Система оповіщення повинна включати як голосові повідомлення, так і візуальні сигнали, щоб всі працівники могли оперативно реагувати.

7. **Аналіз і коригування заходів:** Після кожної надзвичайної ситуації або навчань необхідно провести аналіз подій і зробити висновки, що дозволить покращити підготовку до майбутніх надзвичайних ситуацій. Це включає внесення змін до плану дій, удосконалення інструкцій і навчальних програм.

Таким чином, охорона праці при надзвичайних ситуаціях потребує комплексного підходу, включаючи попередження, підготовку, навчання, забезпечення засобами захисту, а також чітку організацію дій у разі кризових ситуацій. Це сприяє зменшенню ризиків для життя та здоров'я працівників, а також мінімізації матеріальних збитків та екологічних наслідків.

ВИСНОВКИ

1. Усі варіанти із застосуванням мікродобрив суттєво знизили кількість бур'янів у посівах гороху наприкінці вегетації. Так, використання препарату «Мікро-Мінераліс (Бор + ME)» у дозі 1,5 л/га забезпечило забур'яненість 4,1 шт./м², що на 16,2 шт./м² або 79,8% менше порівняно з контролем. Найменший рівень забур'яненості зафіксовано при використанні мікродобрива «RougeVert Аміно Старт» (1,0 л/га), де кількість бур'янів становила лише 2,2 шт./м², що на 18,1 шт./м² або 89,2% нижче, ніж у контрольному варіанті. Зменшення забур'яненості посівів гороху під впливом застосування мікродобрив відбувалося за рахунок комплексного впливу на рослини гороху, який включає покращення їхнього росту, розвитку та конкурентоспроможності щодо бур'янів. Мікродобрива сприяли підвищенню життєздатності рослин гороху, зокрема стимулювали розвиток потужної кореневої системи та надземної біомаси. Це забезпечувало швидке затінення ґрунту, що створювало несприятливі умови для проростання бур'янів та їх подальшого розвитку. Головними чинниками зменшення забур'яненості були посилення росту та розвитку культури, ефективніше використання ресурсів і створення умов, несприятливих для бур'янів.
2. Висота рослин гороху у фазі цвітіння змінювалася під впливом мікродобрив. У 2024 році висота рослин гороху у фазі цвітіння значно залежала від застосування мікродобрив. У контрольному варіанті, де мікродобрива не вносили, висота рослин становила 48,7 см. Застосування різних препаратів суттєво збільшувало цей показник. Найвищу висоту рослин було зафіксовано при використанні препарату RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція) – 60,5 см, що перевищувало

контроль на 11,8 см (24,2%). Другий за ефективністю варіант – Хімік БорМолібден (1,0 л/га, СНІМІС Україна), де висота рослин становила 59,1 см, що на 10,4 см (21,4%) більше за контроль.

3. Застосування мікродобрив значно збільшило площу листкової поверхні. Найвищий показник досягнуто при використанні препарату RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція), де площа листків становила 25,4 тис. м²/га, що на 6,7 тис. м²/га або 35,8% більше, ніж у контрольному варіанті. Друге місце за ефективністю зайняв препарат Оракул мультикомплекс (1,5 л/га, Долина, Україна), який забезпечив площу листків на рівні 24,9 тис. м²/га, що перевищувало контроль на 6,2 тис. м²/га або 33,2%. Найменший приріст площі листків спостерігався при застосуванні БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами (1,0 л/га, Leaf Forte, Україна) – 23,4 тис. м²/га, що на 4,7 тис. м²/га або 25,1% перевищувало контроль. Використання мікродобрив значно покращує площу листкової поверхні гороху у фазі цвітіння, що свідчить про їх позитивний вплив на фотосинтетичний потенціал рослин.
4. Найвищий результат урожайності зафіксовано у варіанті із внесенням RougeVert Аміно Старт (1,0 л/га, Франція), де врожайність склала 1,75 т/га. Це перевищує контрольний рівень на 0,45 т/га, що становить приріст у 34,6%. Підвищення врожайності за використання цього препарату пояснюється високим вмістом амінокислот та біологічно активних речовин, які сприяють інтенсивнішому росту рослин і покращують їхню стійкість до стресових умов. Препарати Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ (1,5 л/га, Україна), DEFENDA Бор (1,0 л/га, Україна) та Оракул мультикомплекс (1,5 л/га, Україна) забезпечили врожайність на рівні 1,70 т/га. Це перевищує контроль на 0,40 т/га, або 30,8%. Подібні результати пояснюються наявністю бору, який позитивно

впливає на цвітіння і формування бобів, а також поліпшує засвоєння інших елементів живлення. Дещо нижчі, але все ще значні результати отримано у варіантах із застосуванням АВАНГАРД Р Бобові (2,0 л/га, Україна) та БОБОВІ Комплексного хелатного мікродобрива з амінокислотами (1,0 л/га, Україна). Врожайність у цих варіантах склала 1,65 т/га, що на 0,35 т/га (26,9%) більше порівняно з контролем. Ці препарати забезпечили активізацію біохімічних процесів у рослинах, що сприяло більш ефективному засвоєнню поживних речовин із ґрунту та підвищенню врожайності.

5. Економічний аналіз застосування мікродобрив у господарстві ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» підтвердив їхню ефективність. Застосування мікродобрив дозволило не лише підвищити урожайність гороху на 26–34% у порівнянні з контролем, але й забезпечило значний приріст умовного чистого прибутку (на 7 450 – 9 110 грн/га) та збільшення рівня рентабельності до 41,0–49,5%. Найкращі економічні показники отримані при використанні RougeVert Аміно Старт та DEFENDA Бор, що свідчить про доцільність включення цих препаратів до технології вирощування гороху.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами досліджень в ФОП «ПОГОРЄЛОВ В.В.» Синельниківського району Дніпропетровської області в технології вирощування гороху слід застосовувати наступні мікродобрива: DEFENDA Бор – 1,0 л/га; Мікро-Мінераліс (Бор)+МЕ – 1,5 л/га; RougeVert Аміно Старт – 1,0 л/га та Оракул мультикомплекс – 1,5 л/га. Зазначені препарати забезпечують максимальні показники урожайності зерна за гостропосушливих умов – 1,70-1,75 т/га і найвищу економічну ефективність вирощування при рівні рентабельності виробництва зерна 48,0–49,5 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко, Т. В. Технологія вирощування гороху. – Київ: Урожай, 2019. – 245 с.
2. Бондаренко, С. В. Селекція та генетика зернобобових культур в Україні. – Харків: Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, 2020. – 312 с.
3. Andrews, M., Lea, P. J., Raven, J. A., & Lindsey, K. Can legumes and wheat crops enhance soil nitrogen? – *Plant, Cell & Environment*. – 2020. – 43(1): 123–135.
4. Assefa, Y., Prasad, P. V. V., Foster, C., & Wright, D. Pea as a key legume crop: Challenges and opportunities. – *Agricultural Systems*. – 2021. – 192: 103195.
5. Гриценко, О. І., Коваленко, А. С. Ефективність використання добрив у вирощуванні гороху // *Вісник аграрної науки*. – 2021. – №8. – С. 23-28.
6. Дубовик, О. П. Агроекологічні аспекти вирощування зернобобових культур. – Дніпро: Ліра, 2022. – 198 с.
7. FAO. The Future of Legumes in Global Food Security. – Rome: FAO, 2020. – 132 p.
8. Khan, S., Hussain, M., & Zhang, X. Physiological insights into the drought tolerance of pea (*Pisum sativum* L.). – *Journal of Plant Physiology*. – 2021. – 261: 153423.
9. McPhee, K. E. Genetic Improvement of Pea (*Pisum sativum*): A Breeding Perspective. – Springer, 2019. – 324 p.
10. Peoples, M. B., & Herridge, D. F. Nitrogen fixation by legumes in farming systems: A key to sustainability. – *Field Crops Research*. – 2020. – 267: 108098.

11. Кравченко, М. І. Горох: сорти, технології та перспективи. – Полтава: Аграрна наука, 2018. – 276 с.
12. Середа, Ю. А. Фітосанітарний стан посівів гороху у степовій зоні України // Науковий журнал аграрної економіки. – 2020. – №2. – С. 45-52.
13. Stoddard, F. L., Hovinen, S., Kontturi, M., & Lindström, K. Legumes in European cropping systems. – *Advances in Agronomy*. – 2021. – 173: 213–275.
14. Thavarajah, D., & Thavarajah, P. Nutritional composition of green pea (*Pisum sativum* L.) seeds. – *Food Chemistry*. – 2021. – 343: 128518.
15. Ткаченко, В. Г. Роль зернобобових культур у системах сівозміни // Аграрна наука. – 2021. – №6. – С. 12-18.
16. Шевченко, Л. В. Особливості вирощування гороху в умовах змінного клімату. – Одеса: Агроінформ, 2019. – 224 с.
17. Яковенко, І. П., Дорошенко, В. С. Агрохімічні заходи у вирощуванні зернобобових культур // Вісник агрономії. – 2022. – №3. – С. 19-24.
18. FAO. Pea Production in Sustainable Agriculture Systems. – Rome: FAO, 2020. – 154 p.
19. USDA. Legume Production Statistics and Trends in the United States. – Washington, DC: USDA, 2019. – 97 p.
20. Zhang, C., & Song, Y. The potential of legumes in sustainable agricultural systems. – *Agronomy Journal*. – 2020. – 112(4): 2234–2247.
21. Peoples, M. B., & Herridge, D. F. Nitrogen fixation by legumes in farming systems: A key to sustainability. – *Field Crops Research*. – 2020. – 267: 108098.
22. Andrews, M., Lea, P. J., Raven, J. A., & Lindsey, K. Can legumes and wheat crops enhance soil nitrogen? – *Plant, Cell & Environment*. – 2020. – 43(1): 123–135.

23. Khan, S., Hussain, M., & Zhang, X. Physiological insights into the drought tolerance of pea (*Pisum sativum* L.). – *Journal of Plant Physiology*. – 2021. – 261: 153423.
24. McPhee, K. E. Genetic Improvement of Pea (*Pisum sativum*): A Breeding Perspective. – Springer, 2019. – 324 p.
25. Stoddard, F. L., Hovinen, S., Kontturi, M., & Lindström, K. Legumes in European cropping systems. – *Advances in Agronomy*. – 2021. – 173: 213–275.
26. FAO. The Future of Legumes in Global Food Security. – Rome: FAO, 2020. – 132 p.
27. Zhang, C., & Song, Y. The potential of legumes in sustainable agricultural systems. – *Agronomy Journal*. – 2020. – 112(4): 2234–2247.
28. Білик, М. І. (2017). *Землеробство: основи теорії та практики*. Київ: Урожай.
29. Гордієнко, В. П. (2019). Вплив кліматичних умов на продуктивність основних сільськогосподарських культур. *Аграрна наука і практика*, 6(2), 25–30.
30. Іваненко, О. М. (2020). Особливості використання чорноземів у степовій зоні України. *Вісник аграрної науки*, 7(3), 15–21.
31. Карпенко, І. Г., та Попов, В. Л. (2018). Розвиток інфраструктури аграрних господарств. *Економіка АПК*, 12, 34–40.
32. Клименко, В. С., та Олійник, М. Ю. (2021). Сівозміна як основа ефективного землеробства. *Науковий вісник агрономії*, 3(4), 10–17.
33. Мельничук, А. І. (2016). Впровадження точного землеробства в умовах степової зони. *Збірник наукових праць УААН*, 5(2), 45–52.
34. Павленко, Т. А., та Савченко, Д. І. (2019). Використання мікроелементів у технології вирощування основних культур. *Агрохімія і ґрунтознавство*, 8, 56–61.
35. Пилипенко, Ю. А. (2022). Управління ризиками в умовах посушливого клімату. *Стратегія сталого землеробства*, 4(1), 22–29.

36. Савчук, О. Г. (2020). Роль чорноземів у забезпеченні високих врожаїв. *Ґрунтознавство і агрохімія*, 5(1), 12-18.
37. Ткаченко, М. В. (2021). Особливості технології вирощування соняшнику в умовах степової зони. *Аграрний вісник України*, 9, 19-25.
38. Шевченко, П. Г., та Коваленко, С. М. (2018). Економічна ефективність вирощування зернових культур. *Аграрна економіка*, 10(2), 40-48.
39. Shcherbina, O. V., & Ivanova, L. G. (2020). Adaptation of agricultural technologies to climate change in the steppe zone of Ukraine. *Agriculture and Climate*, 7(2), 30-35.
40. Smith, J., & Brown, P. (2019). Soil fertility management in dry regions. *Journal of Soil Science*, 10(4), 122-131.
41. Taylor, A. D. (2021). Crop rotation as a basis for sustainable farming systems. *International Journal of Agronomy*, 15(3), 55-62.
42. Walker, R., & Hughes, T. (2020). The role of black soils in global food security. *Geoscience Frontiers*, 9(5), 80-89.
43. Ушкаренко В.О., Вожегова Р.А., Голобородько С.П., Коковіхін С.В. Методика польового досліджу: Навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С, 2014. 448 с.
44. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): монографія / В. І. Бойко, Є. М. Лебідь, В. С. Рибка [та ін.]; за ред. В. І. Бойка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
45. Зінченко О.І., Салатенко В.Н., Білоножко М.А. Рослинництво: Підручник / За ред. О.І.Зінченко – К.: Аграрна освіта, 2001.– 519 с.
46. Зубець М.В. Ситник В.П. Коваленко П.І. та інші. Рекомендації по виробництву зерна кукурудзи за інтенсивною технологією. – Київ: – 1999 р.
47. Каленська С.М., Шевчук О.Я., Дмитришак М.Я., та ін. Рослинництво: Підручник / За ред. О.Я.Шевчука – К.: НАУУ, 2005.–502 с.

48. Кононюк В. Соняшник – провідна культура АПК України // Агровісник Україна. – 2007. - № 1. – с. 47-50.
49. Лакин Г.Ф. Біометрія. М.: Колос, 1990. 351 с.
50. Ушкаренко В.О., Нікіщенко В.Л., Голобородько С.П., Коковіхін С.В. Дисперсійний і кореляційний аналіз результатів польових дослідів: монографія. Херсон: Айлант, 2009. 372 с.
51. Науково-практичний довідник по обґрунтуванню поелементних нормативів трудових, грошово-матеріальних та енергетичних витрат на виробництво зернових культур / Авторський кол. А. В. Черенков, В. С. Рибка, А. О. Кулик [та ін.]; за ред. чл.-кор. НААН А. В. Черенкова та канд. економічних наук В. С. Рибки / ДУ Ін-т сіл. госп-ва степової зони НААН України. – Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2014. – 180 с.
52. "Ефективність використання мікродобрів при вирощуванні соняшника в різних ґрунтово-кліматичних умовах" // Агрономічний журнал, 2020, №6, с. 78-86.
53. "Вплив різних видів мікродобрів на врожайність та якість насіння соняшника" // Журнал рослинництва, 2021, №9, с. 102-110.
54. Власенко, І.П. Вплив мікродобрів на забур'яненість посівів гороху в умовах Степу України. // Вісник аграрної науки. – 2019. – №5. – С. 45–50.
55. Бабич, А.О. Горох: біологічні та агротехнічні основи вирощування. – Київ: Урожай, 2010. – 210 с.
56. Поспелов, С.М. Вплив хелатних мікродобрів на видову структуру бур'янів у посівах гороху. // Аграрний журнал. – 2021. – №3. – С. 24–30.
57. Методичні рекомендації з використання мікродобрів у технологіях вирощування зернобобових культур. – Харків: Інститут рослинництва ім. Юр'єва, 2017. – 45 с.
58. Андрієнко, Т.О. Ефективність сучасних добрив для підвищення врожайності гороху. // Вісник аграрної науки. – 2022. – №7. – С. 67–72.
59. Іванов О.В. Вплив мікроелементів на фізіологічні процеси та продуктивність гороху. Агробіологія і рослинництво, 2019. – №3. – С. 45–47.

60. Петренко І.М., Коваленко С.М., Сидоренко В.П. Застосування мікродобрів у технологіях вирощування бобових культур. Землеробство України, 2021. – №5. – С. 92–94.
61. Коваленко С.М. Ефективність хелатних форм мікроелементів у підвищенні продуктивності гороху. Степові агротехнології, 2020. – №2. – С. 58–60.
62. Сидоренко В.П., Іванченко Т.О. Взаємодія мікроелементів і макроелементів у живленні гороху. Наукові праці Інституту зернових культур НААН, 2018. – №7. – С. 102–104.
63. Литвинов, О.А. Роль бору в живленні гороху. Агрохімія і ґрунтознавство України, 2021, с. 118–119.
64. Івашенко, М.В. Вплив мікродобрів на продуктивність бобових культур. Наукові записки аграрних наук, 2019, с. 35–37.
65. Сидоренко, В.М., Пилипенко, І.І. Оптимізація мінерального живлення зернобобових культур. Технології вирощування рослин, 2020, с. 45–47.
66. Кравченко, Л.П. Ефективність застосування хелатних мікродобрів у сівоzmінах. Сучасні агротехнології, 2022, с. 92–93.
67. Матюха В.Л. Екологічні та аграрні аспекти співіснування людини і рослин: монографія. – Дніпро: Інститут зернових культур НААН України, 2008. – 216 с.
68. Романенко І.М. Сучасні технології застосування мікродобрів у вирощуванні зернобобових культур. – Харків: Агронаука, 2019. – 184 с.
69. Ткаліч Ю.І., Матюха В.Л. Пріоритетні напрями контролю бур'янів у північній степовій зоні України // Збірник наукових праць Інституту зернових культур НААН України. – 2014. – Вип. 12. – С. 66–72.
70. Петренко В.М. Вплив агрохімічних властивостей ґрунтів на ефективність застосування мікродобрів у вирощуванні сільськогосподарських культур. – Київ: Аграрна наука, 2020. – 152 с.